

EKONOMSKA SLIKA CRNE GORE IZ UGLA NACIONALNIH RAČUNA

EKONOMSKA SLIKA CRNE GORE

IZ UGLA NACIONALNIH RAČUNA

SADRŽAJ

Predgovor	1
1. Uvod	2
2. Koncept nacionalnih računa	4
2.1. Koncept autputa, međufazne potrošnje i dodate vrijednosti	4
2.2. Ekonomsko tumačenje BDP-a	7
2.3. Finalne upotrebe	9
2.4. Uloga institucionalnih sektora	10
2.5. Tokovi i stanja	13
2.6. Obračunski princip i gotovinski princip	13
2.7. Osnovne jednačine u nacionalnim računima	13
2.8. Tri metoda obračuna BDP-a	14
3. Struktura nacionalnih računa	15
3.1. Račun robe i usluga i i proizvodni račun	15
3.2. Računi primarne raspodjele i alokacije dohotka	17
3.3. Račun sekundarne raspodjele dohotka	19
3.4. Obračun BDP-a u stalnim cijenama	21
3.5. Revizije u nacionalnim računima	24
4. Nacionalni računi i noviji razvoj crnogorske privrede	27
4.1. Struktura i razvoj proizvodnih sektora	27
4.2. Struktura i evolucija tražnje	32
4.3. Poređenja na međunarodnom nivou	34
5. Zaključak	37

Predgovor

Potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom unijom, 15. oktobra 2007. godine, otvara fantastičnu priliku za napredak na svim poljima našeg društvenog i ekonomskog života. Ipak, okvir za dalje pregovore o članstvu u Evropskoj uniji, koji se tim ugovorom definiše, predstavlja značajan izazov za zvaničnu statistiku, koja mora da bude usaglašena sa standardima EU da bi mogla biti korisna za ocjenu naše nacionalne politike.

Zato možemo reći da ova publikacija, kao prva publikacija koja se bavi nacionalnim računima u Crnoj Gori, stiže u pravom trenutku, jer pruža kompletnu silku sadašnjeg okvira za ekonomsku analizu u Crnoj Gori i pokazuje koliko taj okvir treba poboljšati da bi se zadovoljilo usaglašavanje sa EU zahtjevima.

Radeći na ovoj publikaciji, naš Zavod uložio je velike napore da izbjegne stručni žargon gdje god je to bilo moguće i da na najpristupačniji način objasni tako složeno pitanje kao što su nacionalni računi. Samo ako svi naši korisnici – kreatori politike, istraživači, ekonomisti, novinari i vodeći poslovni ljudi – potpuno i na pravi način shvate obim i značenje agregata nacionalnih računa, a posebno mjerenje i tumačenje BDP-a, možemo doći do detaljnih analiza, debata i odluka zasnovanih na podacima. Šira javnost ovdje će pronaći sva metodološka objašnjenja koja su im potrebna, dok će stručniji i iskusniji čitaoci lako ovu publikaciju povezati sa glavnim međunarodnim konceptima iz ove oblasti poput SNA93 ili ESA95.

Osim ovih napora uložениh u cilju postizanja jasnoće, ova publikacija takođe predstavlja prvi pokušaj da se pravilno izmjere karakteristike i dinamika crnogorskih ekonomskih sektora u okviru tržišne ekonomije i da se analiziraju dostupni rezultati. Ovaj posao se, međutim, ne završava s tim. MONSTAT je izuzetno posvećen daljem napredovanju u akumuliranju većeg broja informacija i izradi dodatnih instrumenata za procjenjivanje naše ekonomije. Znamo da još mnogo praznina postoji u osnovnim podacima, da kod obračuna u stalnim cijenama treba progresivno krenuti sa primjenom unaprijedne metodologije, čim se uvedu novi indeksi cijena, i da je za analiziranje kratkoročne dinamike neophodno razviti kvartalne nacionalne račune.

Uprkos utvrđenim nedostacima, želio bih da čestitam osoblju MONSTAT-a na doprinosu u ovom zahtjevnom, ali izuzetno značajnom poslu. Zahvalnost takođe dugujem i svima onima koji su im pružili pomoć pri svakom metodološkom i analitičkom koraku, prevashodno g-dinu Enriku Deliji (Enrico D'Elia), koordinadoru rada na ovoj publikaciji i ekspertima mađarskog statističkog zavoda, koji su podijelili sa nama svoje znanje i iskustvo da bi poboljšali naš obračun BDP-a u tekućim cijenama.

Postignuti rezultati stavljeni su u mnogo širi kontekst u kojem je EU dala sredstva za sprovođenje značajnog projekta u cilju poboljšanja našeg BDP-a. Eurostat kao tehnički savjetnik, Italijanski nacionalni institut za statistiku, kao vođa konzorcijuma koji obuhvata statističke zavode Mađarske i Švedske, i Evropska agencija za rekonstrukciju, kao menadžer ovog projekta, dali su izuzetno vrijedan doprinos poboljšanju crnogorske statistike.

Koristim ovu priliku da se posebno zahvalim osoblju ISTAT-ove lokalne projektne kancelarije na pružanju dragocjene podrške tokom implementacije projekta.

Sada je na čitaocima da ovu publikaciju ocijene i izraze svoje potrebe i želje za daljim poboljšanjima, a MONSTAT će srdačno pozdraviti svaku povratnu informaciju svojih najznačajnijih partnera: korisnika zvaničnih statističkih podataka.

Ilija Stanišić, Direktor

1. Uvod

Sistem nacionalnih računa ima za cilj mjerenje društvenog blagostanja, barem u onom djelu koji se odnosi na ekonomske transakcije između domaćinstava, poslovnih subjekata, državnih institucija i ostatka svijeta. Obračun nacionalnih računa ima veliku prednost u odnosu na ostale raspoložive standardne statističke pokazatelje, pošto jedino on daje konzistentan i koherentan set podataka, omogućavajući sintezu svih dostupnih informacija o ekonomskim transakcijama i finansijskom stanju privrednih subjekata. Na taj način nacionalni računi ujedno daju smjernice za preoblikovanje i poboljšanje statističkih istraživanja. Nadamo se da će oni dovesti i do stvaranja usaglašenog okvira za javne rasprave o ekonomskoj politici.

Da bi se u potpunosti i na pravi način shvatilo značenje i oblast nacionalnih računa, potreban je visok stepen stručnog znanja i iskustva. Stoga je cilj ove publikacije da isključivo služi široj javnosti, kreatorima politike, istraživačima, ekonomskim analitičarima, novinarima, studentima i drugim korisnicima, kao jednostavan vodič kroz zamkoviti, složeni i interesantan svijet nacionalnih računa. Naravno, zainteresovane čitaoce pozivamo da se detaljno upoznaju sa metodologijom nacionalnih računa korišćenjem objavljenih priručnika i drugih stručnih publikacija.

Najznačajnija stavka koja je uključena u sistem nacionalnih računa jeste bruto domaći proizvod (BDP). Sa ekonomskog stanovišta njime se mjeri količina roba i usluga koje, kada se dodaju uvozu iz inostranstva, mogu da se koriste za "finalnu" upotrebu, tj: da ih privatno konzumiraju domaćinstva, da ih pruža država kao javne usluge, da se investiraju (tj. da se koriste za obnovu i popravku objekata, mehanizacije i sl.), da se skladište kao zalihe ili da se izvoze.

Ipak, nacionalni računi zanemaruju niz faktora koji nesumnjivo utiču na aktuelni standard života, kao što su kvalitet vazduha i vode, socijalna kohezija, ekonomska nejednakost, nivo obrazovanja, očekivani životni vijek itd., iako su oni možda "posljedica" ekonomskih aktivnosti. Tako je Robert Kenedi jednom ironično konstatovao da BDP "ukratko rečeno, mjeri sve, osim onoga što život čini vrijednim življenja".

Sistem nacionalnih računa, usklađen sa standardom Sistema nacionalnih računa iz 1993. godine (SNA93), koji predstavlja osnovu modernih nacionalnih računa i koji se dalje razrađuje u Evropskom sistemu računa (ESA95), generalizuje i ažurira zastarjeli koncept Društvenog proizvoda (DP) koji je dugo bio prisutan u centralizovanim privredama. Oba ova standarda uzimaju u obzir proizvodnju i korišćenje materijalnih dobara. Osnovna razlika između BDP-a i DP-a jeste što BDP obuhvata i vrijednost mnogih usluga koje se pružaju direktno stanovništvu (kao što su stanovanje, obrazovanje, zdravstvene usluge, itd.), dok DP obuhvata samo one usluge koje se odnose na transport i trgovinu. Zapravo, u okviru DP-a, sve druge usluge posmatraju se kao oblik preraspodjele prihoda. S druge strane, BDP se računa nakon što se odbije vrijednost usluga koje angažuju firme u okviru proizvodnog procesa (kao što su inženjering, reklamiranje i bankarstvo, itd.).

Usvajanje novog standarda nacionalnih računa, umjesto zastarjelog sistema pokazatelja društvenog proizvoda, nije puko metodološko pitanje, pošto ono označava tranziciju Crne Gore ka funkcionalnoj i modernoj tržišnoj ekonomiji. Zapravo, najvažnija prednost novog sistema jeste što se na pravi način uzimaju u obzir karakteristike i dinamika najinovativnijeg sektora crnogorske privrede, koji bilježi i najbrži rast, tj. usluga. Samo tačnim mjerenjem aktivnosti ovog sektora moguće je opisati i objasniti velika poboljšanja u ekonomskoj strukturi i standardu života Crne Gore u proteklih nekoliko godina.

Nacionalni računi takođe se razlikuju od uobičajenog računovodstva, iako računovodstvo predstavlja temeljni izvor informacija za obračun nacionalnih računa. Ipak, stavke nacionalnih računa ne mogu se obračunavati pukim sabiranjem podataka iz pojedinačnih finansijskih izvještaja, pošto je osnovni cilj računovodstva da se utvrdi neto profit i bogatstvo, a obračun nacionalnih računa fokusira se na produktivni kapacitet nacionalne ekonomije i način na koji se dodata vrijednost raspoređuje među različitim subjektima.

Značajan dio nacionalnih računa jeste procjena BDP-a i drugih agregata u "stalnim cijenama", tj. korišćenjem cijena koje ne postoje na aktuelnom tržištu. Cilj obračuna u stalnim cijenama (ili "deflacije") jeste da se opiše evolucija fizičkih tokova roba i usluga na način kojim se oni prečišćavaju od uticaja promjena cijena koje jednostavno

“naduvavaju” obračun u tekućim cijenama, a ne utiču na poboljšanje standarda življenja.

Još jedna karakteristika modernih nacionalnih računa jeste moguća revizija podataka, čak i retroaktivna revizija podataka koji se odnose na neke prethodne godine. Ovo obilježje nacionalnih računa može da izazove konfuziju kod korisnika, ali je rezultat proizvodnje pravovremenih obračuna, čak i ako se oni baziraju na nepotpunim informacijama. Međutim, revizije ne treba smatrati slabostima ovog sistema, već više kao jednu od njegovih najboljih strana, pošto one omogućavaju da se tačnost obračuna poboljša čim se poboljšaju informacije.

Osim uvoda, ova publikacija sadrži i tri glavna dijela. U narednom dijelu cilj je da se prikaže opšti okvir nacionalnih računa, ali oni čitaoci, koji su zainteresovani za stručnije detalje, treba da pročitaju druge publikacije na ovu temu, koje su objavili Zavod za statistiku i međunarodne organizacije. U trećem dijelu opisuje se ukratko struktura računa, a fokus je na definiciji glavnih stavki nacionalnih računa. U četvrtom dijelu ove publikacije data je slika crnogorske ekonomije s aspekta nacionalnih računa. Zapravo, obračuni, koje redovno obezbjeđuje Zavod za statistiku, omogućavaju mjerenje strukture i razvoja ponude i tražnje. Još značajnija je činjenica da usaglašenost crnogorskih nacionalnih računa sa međunarodnim standardima omogućava da se vrše poređenja između strukture i dinamike drugih privreda, kako zemalja u balkanskom regionu, tako i zemalja u drugim dijelovima Evrope. Na kraju publikacije nalaze se zaključci.

2. Koncept nacionalnih računa

Sistem nacionalnih računa međunarodni je standard koji definiše specifične koncepte i varijable i definiše pravila za njihovo mjerenje u skladu sa dobro utvrđenom metodologijom. Aktuelni sistem osmišljen je tako da opiše najvažnije ekonomske činjenice i u zemljama sa tržišnom ekonomijom i u onima koje su još na putu ka uspostavljanju tržišne ekonomije. Integrisani nacionalni računi daju opsežnu ekonomsku sliku, koja olakšava shvatanje ekonomskih odnosa između privrednih subjekata i strukture i dinamike najvažnijih agregata koji opisuju ekonomski razvoj.

Formalno gledano, sistem nacionalnih računa sastoji se od niza tabela, koje su predstavljene kao "računi", klasifikacija i pravila, koji su detaljno opisani u dva priručnika: "Sistem nacionalnih računa iz 1993. godine" (SNA93) i "Evropski sistem nacionalnih računa iz 1995. godine" (ESA95). SNA93, takođe poznat kao "plava knjiga", proizvod je zajedničkog rada najvažnijih međunarodnih ekonomskih organizacija, tj. Ujedinjenih nacija, Međunarodnog monetarnog fonda, OECD-a, Svjetske banke i Evropske komisije. SNA93 pruža više teroretski okvir, dok ESA95 obuhvata i dodatne detalje u cilju približavanja evropskom okruženju i praksi. Države članice EU imaju zakonsku obavezu da poštuju ESA95 u svojoj statističkoj praksi.

Sistem nacionalnih računa prije svega služi kao podrška makroekonomskoj analizi, tako što utvrđuje odnose između ekonomskih agregata, ali takođe služi i da se napravi razlika između svakog proizvodnog sektora i svake kategorije privrednog subjekta u razvojnom procesu. Naravno, puna procjena ekonomske situacije neophodna je premisa za kreiranje i sprovođenje efikasne makroekonomske politike.

I zaista, svaka zemlja posjeduje veliku količinu statističkih podataka o ekonomskim aktivnostima, ali ako se takvi podaci razmatraju nezavisno jedni od drugih, ne dobija se jasna slika ekonomske situacije. Dakle, nacionalni računi moraju da koriste međunarodno prihvaćenu metodologiju da bi grupisali postojeće statističke podatke u jedinstven i integrisani niz indikatora. Treba napomenuti da ovo integrisanje nije tek puko sabiranje indikatora nižeg stepena, već rezultat složenog obračuna, koji ima za cilj da izvuče informaciju iz različitih, a nekad i nekonzistentnih izvora.

Da bi se gore navedeni ciljevi postigli, sistem nacionalnih računa oslanja se na mali broj osnovnih koncepata, uključujući posebno:

- Dodatu vrijednost (i sa njom povezane pojmove autputa i međufazne potrošnje;
- Komponente finalne tražnje (ili finalne upotrebe);
- Institucionalne jedinice;
- Razliku između stanja i tokova;
- Obračunski princip, za razliku od čistog gotovinskog principa;

Uz to, ovaj sistem se oslanja na neke fundamentalne jednačine, koje obezbjeđuju unutrašnju konzistentnost i koherentnost računa.

2.1. Koncept autputa, međufazne potrošnje i dodate vrijednosti

Proizvodni proces može najjednostavnije da se objasni kao ekonomska aktivnost u kojoj proizvođači koriste odeđene inpute da bi napravili autput, koji do tada nije postojao. Naravno, neophodno je na operativan način konkretno definisati što su u tom procesu "input" i "autput". Ekonomska analiza definiše "autput" kao sve što se isporuči drugim subjektima (formalnije, nekoj drugoj "institucionalnoj jedinici") ili proizvede da bi se zadovoljile njihove potrebe.

Tržišni "autput" sastoji se od roba i usluga prodatih na tržištu po ekonomski značajnim cijenama (tj. cijenama koje pokrivaju više od polovine ukupnih troškova proizvodnje) ili čija se dostupnost na tržištu planira za blisku budućnost.

Autputi mogu biti grupisani u dvije glavne kategorije: proizvodi i usluge. Proizvodi su materijalni (fizički) predmeti za koje postoji dobrovoljna tražnja, nad kojima mogu da se ustanove prava vlasništva i koji mogu biti predmet razmjene na tržištu između različitih institucionalnih jedinica. Usluge su heterogeni autputi, čija je svrha da

se promijeni status drugih roba ili korisnika (npr. usluge prevoza, šišanje, itd.). Za razliku od roba, usluge su na raspolaganju u trenutku proizvodnje i ne mogu se skladištiti za buduću upotrebu.

Proizvodnja se tiče roba i usluga koje imaju sljedeće karakteristike:

- Stvorene su ljudskim radom i upotrebom kapitala;
- Zadovoljavaju ljudske potrebe direktno kao potrošačka roba ili indirektno kao investicije, nezavršeni proizvodi i sirovine;
- Ograničena su, te zahtijevaju racionalno korišćenje kako bi imala neku ekonomsku vrijednost;
- Mogu biti izraženi ili novčanim vrijednostima, kroz jedinične cijene ili fizičkim mjerama.

Proizvodnja je proces stavljanja roba i usluga na raspolaganje korisnicima putem primjene neke vrste transformacije nad drugim postojećim robama i uslugama, primjenom rada i mehanizacije. Tako se proizvodnja može zamisliti kao proces u kome se "stvara" nova vrijednost ili dodaje vrijednost prethodno postojećim proizvodima. Učesnici u proizvodnom procesu, koji stvaraju dodatnu vrijednost, nazivaju se proizvodnim činiocima. Proizvodni činioци su rad, zemljište i kapital, kao dodatak preduzetništvu, koje služi za organizovanje svih pomenutih faktora u toku proizvodnog procesa.

Prije svega, "output" obuhvata robe i usluge koje podliježu tržišnim transakcijama, tj. one koje se razmjenjuju po cijeni koja odražava njihov ekonomski značaj sa stanovišta proizvođača i kupaca. Za razliku od usluga, roba ne treba odmah da se razmijeni, već se može skladištiti u vidu zaliha. Usluge se pružaju konkretnim korisnicima, institucionalnim jedinicama ili grupama pojedinaca ili zajednica. One se pružaju korisnicima odmah nakon što je proizvodnja završena. Konačno, neki "autputi" (npr. većina javnih usluga) mogu se razmijeniti van tržišta, tj. besplatno ili po cijenama koje ne odražavaju troškove proizvodnje.

2.1.1. Tržišna i netržišna proizvodnja

Koncept proizvodnje, definisan u Sistemu nacionalnih računa, restriktivniji je od odgovarajuće opšte poznate definicije proizvodne djelatnosti. Zapravo, prema SNA93, proizvodnja je ekonomska aktivnost koja se realizuje i kontroliše i za koju su zadužene neke institucionalne jedinice koje koriste input za proizvodnju outputa tj. finalnih proizvoda i usluga. Ukoliko ljudski faktor ne učestvuje u tom procesu, onda taj proces nema karakteristike proizvodnog procesa u ekonomskom smislu. Na primjer, proizvodnja koju realizuju domaćinstva, čiji je output namijenjen za vlastitu potrošnju, ne registruje se u outputu računa proizvodnje ukoliko ta domaćinstva ne plaćaju radnike za određene usluge. Iz istog razloga, pošto se riba spontano reprodukuje u moru, ona nije proizvedena.

Aktivnosti, koje se po SNA93 smatraju "proizvodnim", mogu se grupisati na sljedeći način:

- Proizvodnja svih pojedinačnih ili kolektivnih roba i usluga sa ciljem snabdjevanja drugih institucionalnih jedinica, uključujući i proizvodnju roba i usluga koje se ponovo koriste u proizvodnom procesu;
- Proizvodnja roba i usluga za vlastite potrebe proizvođača, koje se koriste za realizaciju ekonomskih aktivnosti ili za formiranje kapitalnih fondova vlasnika;
- Proizvodnja u domaćinstvima sa učešćem plaćene radne snage.

Domaće ili lične usluge, proizvedene u domaćinstvima od strane članova domaćinstava, koje se ne uključuju u procjenu proizvodnih agregata, su:

- Čišćenje, održavanje i uređenje stambenih prostorija
- Čišćenje, održavanje i popravka trajnih roba koje su u vlasništvu domaćinstva (npr. automobil)
- Priprema i serviranje obroka
- Vaspitanje i obrazovanje djece, itd.

Generalno, output se sastoji od proizvoda koji su proizvedeni tokom obračunskog perioda (obično jedna kalendarska godina). ESA95 razmatra tri tipa proizvodnje:

- Tržišnu proizvodnju;
- Robu i usluge proizvedene od strane domaćinstava za njihovu vlastitu finalnu potrošnju;
- Drugu netržišnu proizvodnju.

Ista podjela koristi se za lokalne poslovne jedinice i institucionalne jedinice koje pripadaju jednoj od sljedećih kategorija:

- Tržišni proizvođači;
- Proizvođači za vlastitu finalnu potrošnju domaćinstava;
- Ostali netržišni proizvođači.

Razlika između ove tri grupe proizvođača važna je, jer se u skladu sa njom definišu određeni principi za obračunavanje outputa:

- tržišna proizvodnja, finalna potrošnja domaćinstava, kao i ukupna proizvodnja tržišnih proizvođača i proizvođača za finalnu potrošnju domaćinstava obračunavaju se upotrebom tržišnih cijena, a
- ukupna proizvodnja drugih netržišnih proizvođača obračunava se sa potrošne strane. Ostali netržišni output obuhvata robu i usluge koje su pružile neprofitne institucije u službi domaćinstava ili robu i usluge koje finansira i distribuira država besplatno ili po ekonomski nebitnim cijenama (tj. cijenama kojima se pokriva manje od 50% troškova proizvodnje).

2.1.2. Nezakonite aktivnosti i "siva ekonomija"

Prema SNA93, proizvodnja može u nekim slučajevima da se obavlja u nezakonitom obliku, ali SNA93 definiše razliku između dva tipa nezakonite proizvodnje:

- Proizvodnja robe i usluga čija je kupovina i distribucija protivna zakonu (kao što su narkotici, prostitucija, ljudski organi, itd.)
- Proizvodnja i aktivnosti koje su nezakonite ili postaju nezakonite samo ako ih obavljaju nezakoniti proizvođači (npr. nekvalifikovani zdravstveni radnici) ili ako se izbjegavaju neki od propisa (npr. plaćanje poreza, socijalnih doprinosa, itd.).

Iz praktičnih (a i etičkih) razloga, samo drugi tip proizvodnje uključuje se u cjelokupni output, s obzirom da su napravljena određena ulaganja i da tražnja postoji. Ipak, neuključivanje nezakonitih transakcija ipak izaziva neravnotežu na drugim dijelovima računa. Zbog toga, na primjer, prihodi od proizvodnje nezakonite robe i usluga nemaju odgovarajuću stavku u finalnoj potrošnji, ali se može pretpostaviti da se taj prihod koristi za potrošnju ili neke druge svrhe. Tako, prema pravilima po SNA93, kupovina nezakonitih proizvoda ne povećava tražnju, već samo štednju. To je slučaj sa proizvodnjom i tražnjom narkotika, nezakonitim transportom u smislu krijumčarenja, prostitucijom, nezakonitim pobačajima itd.

Neke aktivnosti mogu biti proizvodne u ekonomskom smislu i potpuno zakonski obavljene prema odgovarajućim standardima i propisima, ali ostaju skrivene od nadležnih organa iz različitih razloga, između ostalog:

- Izbjegavanje poreza na prihod, PDV-a, poreza na promet, itd.;
- Izbjegavanje socijalnih doprinosa;
- Izbjegavanje nekih zakonskih ili ugovornih odredbi (minimalne zarade, maksimalno radno vrijeme itd.).

Takve aktivnosti spadaju u okvir "sive ekonomije" ili "neobuhvaćene ekonomije", čak i ako ne postoji sasvim jasna razlika između zakonite i nezakonite proizvodnje. Na primjer, proizvodnja koja se obavlja u uslovima koji nisu bezbjedni za radnike ili uslovima koji ne zadovoljavaju zdravstvene i druge standarde, može se smatrati nezakonitom.

2.1.3. Međufazna potrošnja

Međufazna potrošnja sastoji se od roba i usluga koje se koriste kao input u proizvodnom procesu, pored osnovnih sredstava (opreme, mehanizacije itd.) koja se tretiraju kao amortizacija (potrošnja osnovnih sredstava).

Prema pravilima iz SNA93, međufazna potrošnja treba se obračunavati po nabavnoj cijeni.

Treba napomenuti da robe i usluge, koje se smatraju međufaznom potrošnjom, mogu biti ili transformisane ili utrošene u proizvodnom procesu. Neki inputi se transformišu i inkorporiraju u outpute nekoliko puta (kao što žito može da se transformiše u brašno, koje zatim može da se transformiše u hljeb). Ostali inputi se u potpunosti konzumiraju ili potroše; npr. električna energija i većina usluga.

Međufazna potrošnja ne obuhvata troškove koji su napravljeni postepenim trošenjem osnovnih sredstava koje posjeduje preduzeće. Ona takođe ne obuhvata neke stavke koje se obično uključuju u računovodstvenu evidenciju preduzeća kao troškovi, npr. kamate na kredite.

2.1.4. Dodata vrijednost

Bruto dodata vrijednost bilans je između outputa i međufazne potrošnje. Ona se može procijeniti za svaku firmu, proizvodni sektor ili institucionalnu jedinicu. Neto dodata vrijednost predstavlja razliku između bruto dodate vrijednosti i potrošnje osnovnih sredstava, što samo dijelom odgovara takozvanoj "amortizaciji" u računovodstvenim evidencijama preduzeća.

Važno je napomenuti da se output roba i usluga može obračunati po punim tržišnim cijenama tj. uključivanjem razlike poreza na proizvode i mogućih subvencija. Međutim, u praksi, proizvođači prijavljuju vrijednost svog outputa, ali bez poreza koji izmiruju državnoj upravi, jer oni ne mogu sami da odrede njegov iznos. Takođe, u vrijednost outputa, oni uključuju i subvencije na proizvode, koje su eventualno dobili za proizvodnju. S druge strane, u prijavljivanju vrijednosti inputa, isti subjekti mogu samo da procijene punu (stvarnu) cijenu roba i usluga koje se koriste kao međufazna potrošnja, ne razdvajajući poreze i subvencije. Tako, u obračunu dodate vrijednosti u praksi, ispada da dodata vrijednost po NACE sektorima isključuje poreze na proizvode i uključuje subvencije dva puta (tj. kao komponentu outputa i kao smanjenje inputa). Stoga, u agregiranju dodate vrijednosti za različite sektore ekonomskih djelatnosti, neophodno je dodati jednu korektivnu stavku (tj. razliku između poreza na proizvode i subvencija).

2.2. Ekonomsko tumačenje BDP-a

Bruto domaći proizvod (BDP) je najznačajniji agregat nacionalnih računa i najčešće se koristi kao suma stavki kojom se predstavlja ekonomski razvoj. BDP se obično obračunava na godišnjem nivou u novčanoj vrijednosti. On se sastoji od vrijednosti svih gotovih roba i usluga koje su proizvedene na teritoriji neke zemlje "dodatog" međufaznim inputima rada, kapitala i preduzetništva.

Formalno, SNA93 kaže:

"Bruto domaći proizvod (BDP) u tržišnim cijenama predstavlja finalni rezultat proizvodne aktivnosti rezidentnih proizvodnih jedinica. U suštini, BDP predstavlja koncept dodate vrijednosti. To je zbir bruto dodate vrijednosti svih rezidentnih proizvodnih jedinica (institucionalnih sektora ili, alternativno, djelatnosti) plus onaj (moguće ukupni) dio poreza, minus subvencije, na proizvode, koji nije uključen u obračun vrijednosti outputa. Bruto dodata vrijednost predstavlja razliku između outputa i međufazne potrošnje. Zatim, BDP je takođe jednak zbiru finalne upotrebe roba i usluga (sve upotrebe osim međufazne potrošnje) mjerene po nabavnoj cijeni, minus vrijednost uvoza roba i usluga. Konačno, BDP je takođe jednak zbiru primarnih prihoda rezidentnih proizvođačkih subjekata."

(Poglavljja 2.171 – 2.174)

BDP takođe mjeri iznos roba i usluga koji, kada se doda uvozu iz inostranstva, daje ukupne resurse koji mogu da se koriste za sljedeće "finalne" upotrebe:

- privatna potrošnja domaćinstava;
- opšte usluge građanima koje pruža država;
- poboljšanje i obnova osnovnih sredstava (tj. investicije u nove objekte, mehanizaciju i slično);
- zalihe;
- izvoz.

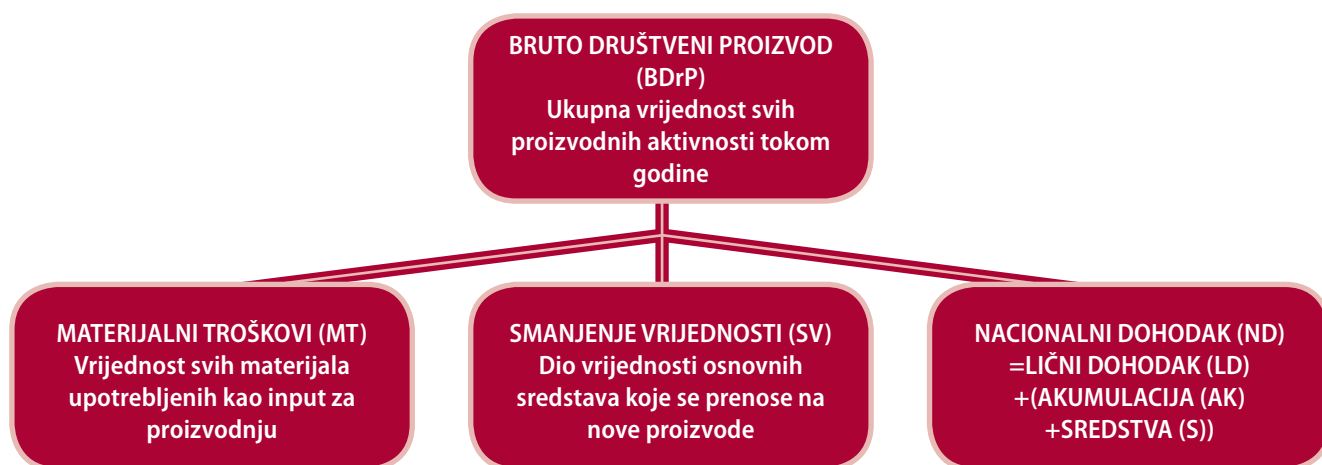
Sa stanovišta računovodstva, vrijednost dodata međufaznim inputima odgovara zbiru bruto zarade, plata i profita, namijenjenih nacionalnim proizvodnim činiocima, koji su "transformisali" međufazni input u finalni output.

2.2.1. BDP i društveni proizvod

Sistem materijalne proizvodnje (SMP¹) bio je usvojen u Crnoj Gori da bi se procijenjivalo ekonomsko bogatstvo zemlje do 2003. godine. Slično SNA, SMP je sistem tabela ili "računa", koji pruža niz bilansnih stavki za mjerenje različitih aspekata ekonomskog sistema. Na primjer, SMP je obuhvatao račun proizvodnje, potrošnje i akumulacije bruto društvenog proizvoda; račun distribucije, preraspodjele i finalne upotrebe bruto društvenog proizvoda, račun resursa radne snage i račun osnovnih sredstava.

SMP klasifikuje ekonomske aktivnosti u dvije sfere: sferu materijalne proizvodnje i sferu nematerijalnih usluga. Prema SMP-u, samo materijalna proizvodnja stvara nacionalni dohodak dok nematerijalne usluge taj dohodak troše. SMP i njegovi osnovni agregati (Društveni proizvod i Nacionalni dohodak) pokrivaju samo materijalnu proizvodnju (u industriji, poljoprivredi i građevinarstvu), tj. proizvodnju materijala, materijalnih dobara i niz „materijalnih“ usluga koje dovode potrošačku robu od proizvođača do potrošača (transport i trgovina) i obezbjeđuju održavanje osnovnih sredstava (održavanje i popravke). Nematerijalne usluge, kao što su aktivnosti finansijskog posredovanja, zdravstvene, obrazovne, administrativne, odbrambene, poslovne i lične usluge, ne tretiraju se kao proizvodne aktivnosti. Ovi sektori definišu se kao korisnici nacionalnog dohotka, tj. viška stvorenog u oblasti materijalne proizvodnje. SNA polazi od šireg koncepta proizvodnje, koji, uz materijalnu proizvodnju, obuhvata mnoge druge „nematerijalne usluge“.

Osnovni smisao obračuna Društvenog proizvoda (DP) je da samo proizvodne aktivnosti (industrija, rudarstvo, poljoprivreda, šumarstvo, građevinarstvo itd.) proizvode domaći proizvod, dok su neproizvodne aktivnosti (obrazovanje, zdravstvo, kultura, finansije, osiguranje itd.) uključene samo u proces raspodjele. DP se računa kao razlika između bruto društvenog proizvoda (BDrP) i materijalnih troškova (MT), prema sljedećoj šemi.

¹ Engl: Material product system (MPS)

2.3. Finalne upotrebe

Prema SNA93 ukupan iznos roba i usluga, proizvedenih u nekoj zemlji ili uvezenih iz inostranstva, može da se koristi kao međufazna potrošnja, input u proizvodnom procesu, ili za finalnu upotrebu, tj. da se zadovolje potrebe domaćinstava, da se poboljša i poveća stanje osnovnih sredstava, i da se zadovolji spoljašnja tražnja.

Treba primijetiti da samo nove proizvedene robe i usluge mogu da uđu u finalnu upotrebu da bi se obezbijedila koherentnost između procjene ukupnih resursa i procjene finalnih upotreba. Dakle, transakcije polovnih roba ne evidentiraju se kao finalna upotreba ukoliko nisu uvezene prvi put (npr. polovna vozila).

2.3.1. Finalna potrošnja

Finalna potrošnja obuhvata robe i usluge koje rezidentne institucionalne jedinice kupuju da bi zadovoljile ljudske potrebe, kako lične, tako i zajedničke. Uz to, domaćinstva pružaju određene robe i usluge za svoju vlastitu upotrebu i koriste ih za zadovoljavanje vlastitih potreba i potreba članova njihove porodice. Usluge koje se koriste da bi se zadovoljile zajedničke potrebe pružaju se u isto vrijeme i svim članovima zajednice (npr. pravda, odbrana itd.) i nekom konkretnom dijelu zajednice (npr. obrazovanje, domovi za siromašne, itd.)

Po pravilu, preduzeća nemaju izdatke za finalnu potrošnju: samo domaćinstva, država i neprofitne institucije u službi domaćinstava (NPISD) "troše" raspoložive resurse.

SNA93 razmatra dva različita pojma potrošnje: finalne izdatke i stvarnu potrošnju. Prvi koncept odnosi se na potrošnju koju neka jedinica direktno finansira, a drugi obuhvata i robe i usluge koje koriste krajnji potrošači, ali koje finansira neko drugi (uglavnom država i neprofitne institucije koje pružaju usluge domaćinstvima - NPID).

Izdaci za finalnu potrošnju domaćinstava obuhvata robe i usluge, koje domaćinstva koriste da bi zadovoljila svoje svakodnevne potrebe (kao što su odijevanje, trajna roba za domaćinstva, zakupnina, prevoz, lične usluge itd), ali obuhvataju i:

- Usluge zakupljivanja stambenog prostora (uključujući i fiktivne zakupnine za stanove nastanjene vlasnicima)
- Transfere u naturi (npr. besplatni lijekovi, stanovanje, itd.)
- Neke stavke koje bi bile tretirane kao međufazna potrošnja kada bi bile kupljene od strane drugih jedinica (npr. sitni alat, gorivo, itd.),
- Neke stavke koje se ne tretiraju kao osnovna sredstva samo zato što ih koriste domaćinstva (npr. automobili, mehanizacija, oprema za vrtlarstvo, itd.),
- Usluge osiguranja i penzijskih fondova (tj. ne pune premije, već samo dio koji se odnosi na usluge koje pružaju osiguravajuća društva i penzijski fondovi),
- Usluge medicinskog liječenja,
- Robe i usluge kupljene po cijenama koje nisu ekonomski značajne.

Izdaci za finalnu potrošnju neprofitnih institucija u službi domaćinstava (NPISD) obuhvataju:

- Robe i usluge koje proizvedu neprofitne institucije u službi domaćinstava (NPISD), osim investicija;
- Robe i usluge koje neprofitne institucije u službi domaćinstava (NPISD) kupuju na tržištu i isporučuju domaćinstvima kao transfere u naturi.

Izdaci za finalnu potrošnju države obuhvataju:

- Robe i usluge koje proizvodi država, osim investicija za vlastitu potrošnju i prodaju;
- Robe i usluge koje država kupuje od tržišnih proizvođača i isporučuje domaćinstvima kao transfere u naturi.

2.3.2. Bruto investicije

Bruto investicije obuhvataju ukupna bruto osnovna sredstva i promjene u zalihama i dragocjenostima.

Osnovna sredstva su materijalna i nematerijalna sredstva koja su proizvedena kao output i koja se sama uvijek iznova ili kontinuirano koriste u proizvodnim procesima u periodu dužem od godinu dana. Jednostavni primjeri

su stanovi, drugi objekti i strukture; mehanizacija i oprema. Posebni slučajevi su uzgajanje sredstava (npr. drveće i stoka); nematerijalna osnovna sredstva (mineralna istraživanja, kompjuterski softveri, sredstva zabave, književni i umjetnički originali); troškovi vezani za prenos vlasništva (profesionalne usluge, porezi itd.); veća poboljšanja zemljišta (oduzimanje zemljišta od mora, krčenje šuma; isušivanje močvara itd.). Ipak, prirodni rast nekultivisanih šuma ne računa se kao bruto investicija, pošto to nije rezultat rada i upotrebe kapitala.

Promjene u zalihama predstavljaju vrijednost porasta u stanju sirovina, gotovih i nezavršenih roba, minus vrijednost odgovarajućih umanjena do kojih je došlo tokom obračunskog perioda. Stanje zaliha varira kada se prodaju proizvodi iz zaliha ili kada se isti kupuju, kao i u slučajevima priliva i smanjenja proizvoda iz zaliha što je uslovljeno kompenzacijskim poslovima ili primljenim ili poslatim transferima.

Dragocjenosti su robe koje se ne koriste za proizvodne svrhe, nikada ne zastarijevaju niti izlaze iz mode i čuvaju se radi akumulacije vrijednosti. Uglavnom su to umjetnička djela, drago kamenje, dragulji i druge dragocjenosti. Vrijednost dragocjenosti jednaka je kupovini od koje se oduzima prodaja u obračunskom periodu. Taj iznos dragocjenosti takođe se registruje na računu kapitala.

Bruto investicije obuhvataju potrošnju osnovnih sredstava (amortizaciju). Amortizacija se može definisati kao umanjene vrijednosti osnovnih sredstava do koga je došlo tokom obračunskog perioda zbog upotrebe mehanizacije, objekata i drugih sredstava. Amortizacija ne obuhvata umanjene vrijednosti osnovnih sredstava koje je izazvano prirodnim nepogodama, požarima i drugim vanrednim situacijama, pošto one nisu rezultat ekonomske aktivnosti.

2.4. Uloga institucionalnih sektora

Institucionalne jedinice su ekonomski subjekti koji imaju pravo da posjeduju robu i sredstva, da se zadužuju i da se uključuju u ekonomske aktivnosti i transakcije sa drugim jedinicama. Smatra se da neki subjekat predstavlja institucionalnu jedinicu ukoliko je samostalan u donošenju odluka vezanih za njegovu glavnu djelatnost, tako da je moguće, i logično i iz ekonomskog i iz pravnog ugla gledano, za njega praviti potpuni set računa.

Osnovne karakteristike institucionalnih jedinica su:

- Da po svojoj prirodi imaju prava da posjeduju robu ili sredstva,
- Da mogu da donose ekonomske odluke i da se uključuju u ekonomske aktivnosti,
- Da imaju pravo da u svoje ime preuzimaju obaveze, i da ulaze u druge obavezujuće i ugovorne odnose.

Da bi se pružila slika ekonomske situacije, SNA93 uzima u obzir pet glavnih grupa institucionalnih jedinica, koje pripadaju dvjema glavnim kategorijama. Prva kategorija odnosi se na pojedince i u sistemu nacionalnih računa poznata je pod nazivom domaćinstva. Druga kategorija obuhvata sve subjekte koji su definisani zakonom i oni su poznati kao pravne institucionalne jedinice. Ukoliko je institucionalna jedinica klasifikovana u okviru jednog sektora, po metodologiji je nemoguće istu klasifikovati u neki drugi sektor. Drugim riječima, institucionalni sektori međusobno se isključuju i zajedno čine ukupnu privredu.

Pet rezidentnih institucionalnih sektora po tipu jedinice su:

- Ne-finansijske korporacije,
- Finansijske korporacije,
- Država
- Domaćinstva
- Nefitne institucije u službi domaćinstava (NPISD)

Uz to, SNA93 smatra da je "ostatak svijeta" šesti - nerezidentni institucionalni sektor.

Svaka institucionalna jedinica „specijalizovana“ je za konkretnu djelatnost, kako je i prikazano u sljedećoj tabeli.

Sektor	Tipične funkcije
Nefinansijski sektor	Proizvodnja roba i usluga
Finansijski sektor	Bankarstvo, osiguranje
Državat	Oporezivanje, ne-tržišna proizvodnja, kolektivna potrošnja, javne investicije, penzije, subvencije itd.
Domaćinstva	Potrošnja, štednja, investicije u stanove
NPISD	Netržišna proizvodnja, transferi

2.4.1. Nefinansijski sektor

Ovaj sektor obuhvata korporacije i druga pravna lica, čija je glavna aktivnost proizvodnja roba i nefinansijskih usuga.

Nefinansijski sektor ima tri glavna pod-sektora:

- Javna nefinansijska preduzeća
- Nacionalna privatna nefinansijska preduzeća
- Nefinansijska preduzeća pod stranom kontrolom.

Ova klasifikacija napravljena je prema vrsti institucionalnih jedinica koje ih kontrolišu. Državne jedinice kontrolišu javna nefinansijska preduzeća u tom smislu što država može da utvrdi opštu politiku tih korporacija. Nacionalna privatna nefinansijska preduzeća nisu pod kontrolom države, već neke druge rezidentne institucionalne jedinice. Nefinansijska preduzeća pod stranom kontrolom djeluju pod jurisdikcijom nerezidentnih institucionalnih jedinica.

2.4.2. Finansijski sektor

Ovaj sektor sastoji se od svih preduzeća čija je glavna djelatnost vezana za finansijsko posredovanje i druge finansijske aktivnosti.

Finansijsko posredovanje je aktivnost u kojoj institucionalna jedinica stiče finansijska sredstva i učestvuje u finansijskim transakcijama na tržištu. Uloga finansijskih agenata jeste da usmjeravaju sredstva od onih koji imaju višak finansijskih sredstava ka onima sa deficitom. Oni usmjeravaju sredstva tako što na sebe preuzimaju obaveze, ne samo tako što primaju depozite na vlastiti račun, već i tako što izdaju garancije i druge hartije od vrijednosti.

Finansijska preduzeća definišu se kao preduzeća koja su primarno uključena u finansijsko posredovanje i druge slične aktivnosti. Sektor finansijskih preduzeća sastoji se od tri podsektora:

- Banke
- Osiguravajuća društva
- Ostala finansijska preduzeća.

Druge finansijske aktivnosti blisko su povezane sa finansijskim posredovanjem, ali one same po sebi ne predstavljaju finansijsko posredovanje.

2.4.3. Država

Državni sektor obuhvata sve institucionalne jedinice čiji je output namijenjen za pojedinačnu i kolektivnu potrošnju i uglavnom se finansira obavezanim uplatama jedinica koje pripadaju drugim sektorima, kao i sve institucionalne jedinice čija je glavna djelatnost preraspodjela nacionalnog dohotka i bogatstva.

Državni organi su pravna lica koja su osnovana putem političkih procesa i imaju zakonodavnu, izvršnu ili sudsku vlast nad svim drugim institucionalnim jedinicama na precizno određenoj teritoriji. Kao institucionalne jedinice,

državni organi daju određene robe ili usluge građanima, ubiraju različite poreze od drugih institucionalnih jedinica i na taj način subvencioniraju aktivnosti jedinica koje pripadaju tom sektoru. Državni sektor obuhvata:

- Državne institucionalne jedinice,
- Fondove socijalnog osiguranja
- Druge institucije.

2.4.4. Domaćinstva

Sektor domaćinstava obuhvata domaćinstva kao potrošače i domaćinstva kao proizvođače roba i usluga. Domaćinstva kao potrošači predstavljani su kao grupa ljudi koji zajedno troše prihod, bogatstvo i stambeni prostor i koji zajedno konzumiraju neke vrste roba, uglavnom hranu i smještaj. Glavni izvor prihoda domaćinstava dolazi od naknada zaposlenim, prihoda od vlasništva, transfera iz drugih sektora ili prihoda od vođenja tržišnih aktivnosti. Treba primijetiti da se zasebni članovi domaćinstva ne smatraju zasebnim institucionalnim jedinicama, pošto dva ili više članova istog domaćinstva dijele imovinu i prihode drugih članova.

Sektor domaćinstava obuhvata šest subjekata:

- Poslodavci,
- Zaposleni,
- Primaoci prihoda od imovine,
- Primaoci penzija,
- Primaoci prihoda od drugih transfera ,
- Ostali.

2.4.5. Neprofitne institucije u službi domaćinstava (NPISD)

Neprofitne organizacije su pravna ili društvena lica, koja su osnovana radi proizvodnje roba ili pružanja usluga domaćinstvima, članovima domaćinstava (a ponekad i državi) po ekonomski neznačajnim cijenama. SNA93 definiše cijene kao ekonomski značajne ako imaju značajan uticaj na količine koje su proizvođači spremni da prodaju i na količine koje kupci žele da kupe. ESA95 dalje preciznije definiše da se autput prodaje po ekonomski značajnim cijenama kada se više od 50% proizvodnih troškova pokriva prodajom.

Uz to, smatra se da preduzeća u vlasništvu domaćinstava, po pravilu, prodaju svoje proizvode drugim institucionalnim jedinicama po ekonomski značajnim cijenama. Glavni izvor prihoda za ovaj sektor dolazi od doprinosa u naturi ili transfera od strane domaćinstava i drugih jedinica, uplata koje vrši država ili od prihoda od imovine.

Ovaj sektor obuhvata sindikate, profesionalna udruženja, političke partije, crkve i druga religiozna društva, kulturna, rekreaciona i neprofesionalna sportska udruženja, dobrotvorne organizacije itd.

2.4.6. Rezidentne i nerezidentne jedinice

Institucionalna jedinica smatra se rezidentnom kada je središte njenog ekonomskog interesa smješteno na teritoriji zemlje. Rezidentne jedinice obavljaju transakcije sa nerezidentnim jedinicama i te transakcije nazivaju se transakcije sa inostranstvom. Zbog toga se ostatak svijeta klasifikuje kao posebna jedinica u strukturi sistema računa i ima ulogu institucionalnog sektora..

2.5. Tokovi i stanja

Pravila nacionalnih računa u velikoj se mjeri oslanjaju na razliku između tokova i stanja. Tok se odnosi na radnje i posljedice događaja koji se dese u nekom datom vremenskom periodu. Tokovi imaju uticaj na promjene u kvantitetu i strukturi ekonomskih vrijednosti. S druge strane, stanje se odnosi na poziciju ili stanje koje je procijenjeno u nekom konkretnom trenutku u vremenu. Stanje je saldo aktive i pasive koju posjeduje neka institucionalna jedinica

u nekom trenutku u vremenu i obično se evidentira na početku i na kraju svakog obračunskog perioda.

U nacionalnim računima kao i u običnom računovodstvu, tokovi i stanja utvrđuju se kao bilansne stavke u bilansu stanja. Bilans stanja može da se sastavi za institucionalnu jedinicu, sve proizvodne sektore, cjelokupnu privredu i ostatak svijeta. Bilansi stanja cjelokupne ekonomije obezbjeđuju bilansne stavke koje često predstavljaju nacionalni dohodak, odnosno bogatstvo.

Moguće je napraviti razliku između dva tipa ekonomskih tokova: transakcije i druge promjene u aktivi. Transakcija je interakcija između institucionalnih jedinica uz obostrani sporazum. SNA93 grupiše transakcije u sljedeće četiri najvažnije grupe prema njihovoj glavnoj svrsi:

- Transakcije u proizvodima, koje se odnose na porijeklo i upotrebu proizvoda
- Distributivne transakcije, koje se odnose na raspodjelu dodate vrijednosti na radnu snagu, kapital i državu i preraspodjelu dohotka i bogatstva
- Finansijske transakcije koje se odnose na neto sticanje finansijskih sredstava ili neto stvaranje obaveza i
- Druge transakcije, kao što su potrošnja osnovnih sredstava i neto sticanje neproizvedenih nefinansijskih sredstava.

SNA93 takođe uzima u obzir druge promjene u aktivi, koje nisu povezane sa transakcijama, kao što su:

- Druge promjene u obimu aktive i pasive
- Kapitalni dobiti i gubici.

Obračunski princip i gotovinski princip

Prema SNA93 metodologiji, nacionalni računi moraju biti sastavljeni po obračunskom računovodstvenom principu, što znači da se tokovi moraju evidentirati kada se vlasništvo ili zaduženost za neku robu ili usluge promijeni. Na primjer, ukoliko je automobil kupljen u decembru prethodne godine, ta transakcija se u nacionalnim računima mora evidentirati za tu godinu, čak i ako se uplata izvrši u januaru naredne godine.

Nasuprot tome, sastavljanje računa po gotovinskom principu znači evidentiranje samo uplata i primljenog novca kada dođe do transakcije, bez obzira na stvarnu raspoloživost roba i usluga za neku datu institucionalnu jedinicu. Gotovinski princip usvojen je u sastavljanju nacionalnih računa samo u jednom malom i ograničenom broju predmeta i iz praktičnih razloga (kao kod evidencije nekih posebnih uplata poreza).

2.7. Osnovne jednačine u nacionalnim računima

Kada je u pitanju transakcija roba i usluga, osnovna činjenica u nacionalnim računima jeste da je iznos ukupnih resursa jednak finalnoj potražnji, tj.

$$\begin{aligned} \text{Ukupni resursi} &= \text{BDP} + \text{uvoz} = \\ &\text{potrošnja} + \text{bruto investicije} + \text{izvoz} = \text{finalna potražnja} \end{aligned}$$

tako da je

$$\text{BDP} = \text{potrošnja} + \text{bruto investicije} + \text{neto izvoz}$$

Pošto je BDP takođe i zbir dodate vrijednosti koja se generiše u svakom proizvodnom sektoru i svakoj institucionalnoj jedinici, slijedi da ukupni prihod, koji zarade radnici u državi, vlasnici kapitala i preduzeća, predstavlja

$$\begin{aligned} \text{Suma dodate vrijednosti} &= \text{BDP} - (\text{porezi na proizvode} - \text{subvencije}) = \\ \text{Suma prihoda} &= \text{naknade zaposlenima} + \text{profit} + \text{drugi prihodi} \end{aligned}$$

gdje porezi i subvencije za proizvode ulaze u jednačinu kao korektivna stavka, zbog posebnog računovodstvenog pravila usvojenog za output i input, koje je gore objašnjeno, a "drugi prihodi" obuhvataju prihode samozaposlenih i druge manje stavke.

Ove dvije gore navedene temeljne jednačine, kada se uzmu zajedno, impliciraju da je iznos prihoda jednak agregatnoj tražnji, tj.

$$\begin{aligned} \text{Agregatna tražnja} &= \text{potrošnja} + \text{bruto investicije} + \text{neto izvoz} = \\ &= \text{BDP} = \text{suma prihoda} + (\text{porezi na proizvode} - \text{subvencije}) \end{aligned}$$

2.8. Tri metoda obračuna BDP-a

Definicija dodate vrijednosti (kao razlike između autputa i međufazne potrošnje) i dvije jednačine, o kojima je bilo riječi u prethodnom dijelu, pružaju nam tri osnovne metode za obračun BDP-a u praksi. Teoretski gledano, sva tri metoda daju potpuno iste rezultate, ali se razlikuju po količini informacija neophodnih za njihovu primjenu u praksi.

Prvi metod je takozvani "proizvodni metod" i on direktno eksploatiše definiciju dodate vrijednosti. Za njega su potrebne detaljne informacije o proizvodnji i međufaznoj potrošnji za svaku granu ekonomske djelatnosti. Uz to, treba da je poznat i ukupan iznos poreza na proizvode i subvencija. Tada se, po ovom metodu, određuje BDP kao sumu dodatih vrijednosti po NACE sektorima, tj.

$$\begin{aligned} \text{BDP} = & \text{Suma bruto dodate vrijednosti izračunate po osnovnim cijenama} \\ & + \text{Porezi umanjeni za subvencije na proizvode} \end{aligned}$$

gdje porezi i subvencije za proizvode ulaze u jednačinu zbog posebnih računovodstvenih pravila koja smo ranije u tekstu objasnili.

Drugi praktični metod obračuna bazira se na procjeni uvoza i finalnim upotrebama raspoloživih resursa. Za ovaj "potrošni metod" potrebne su detaljne informacije o različitim komponentama agregatne tražnje. Prema ovom metodu, BDP se obračunava kao:

$$\begin{aligned} \text{BDP} = & \text{finalna potrošnja (uključujući finalnu potrošnju domaćinstava i potrošnju države)} \\ & + \text{Bruto investicije u osnovna sredstva} \\ & + \text{promjene u zalihama} \\ & + \text{Spoljnotrgovinski saldo (izvoz minus uvoz roba i usluga)} \end{aligned}$$

MONSTAT trenutno obavlja obračun BDP-a prema proizvodnoj i potrošnoj metodi.

Treći metod obračuna je najneizvodljiviji pošto se oslanja na definiciju BDP-a kao sume internog prihoda. Obračunavanje bazirano na raspodjeli prihoda naziva se "prihodni metod". Za njega su potrebni pouzdani podaci o različitim prihodima ostvarenim od strane svake institucionalne jedinice koja učestvuje u proizvodnom procesu. Prema ovom metodu, BDP se obračunava na sljedeći način:

$$\begin{aligned} \text{BDP} = & \text{naknade zaposlenih} \\ & + \text{profit} \\ & + \text{drugi prihodi} \end{aligned}$$

Ova tri metoda prikazana su sljedećim grafikonom.

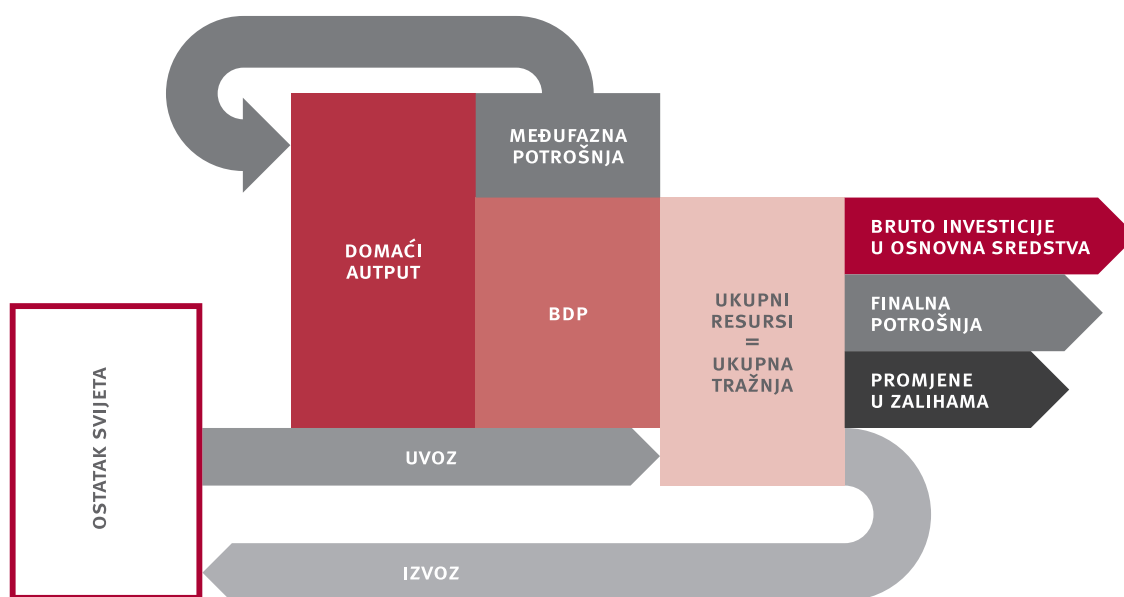

3. Struktura nacionalnih računa

Formalno, rezultati nacionalnih računa se predstavljaju nizom bilansa stanja koji se fokusiraju na različite aspekte ekonomske aktivnosti. SNA93 definiše do detalja svaku stavku bilansa stanja na takav način da su svaka transakcija i ekonomski tok jasno postavljeni jedni uz druge u okviru sistema, s tim što se izbjegava svako moguće dupliranje ili neevidentiranje. Ovim se osigurava unutrašnja koherentnost i konzistentnost sistema nacionalnih računa.

3.1. Račun robe i usluga i i proizvodni račun

Uzimajući u obzir osnovne jednačine na kojima počivaju nacionalni računi, BDP može da se posmatra kao centar niza tokova, počevši od proizvodnje i uvoza, pa sve do upotreba raspoloživih resursa, kao što je i prikazano u narednom grafikonu.

Račun roba i usluga prvi je od svih bilansa stanja po SNA93 (numerisan kao račun br. 0). On jednostavno proizilazi iz osnovne jednačine nacionalnih računa, po kojoj se resursi, koje daje BDP i uvoz, mogu koristiti samo za finalnu potrošnju, bruto investicije u osnovna sredstva, promjene zaliha i izvoza, kao što je prikazano na desnoj strani gore prikazanog grafikona.

Struktura računa roba i usluga izgleda ovako:

Upotrebe	Resursi
P.3 Izdatak za finalnu potrošnju	B.1 Bruto domaći proizvod
P.31 Izdatak za individualnu potrošnju	P.7 Uvoz robe i usluga
P.32 Izdaci za kolektivnu potrošnju	
P.51 Bruto investicije u osnovna sredstva	
P.52 Promjene u zalihama	
P.6 Izvoz robe i usluga	
Upotrijebljeni resursi (= P3 + P51 + P52 + P6)	Raspoloživi resursi (= B1 + P7)

Račun proizvodnje je drugi račun koji se predviđa u SNA93. Poput svih drugih računa on se može sastaviti i za cjelokupnu ekonomiju i za svaku institucionalnu jedinicu ili granu djelatnosti. Struktura računa proizvodnje prikazana je u narednoj tabeli:

Upotrebe	Resursi
P.2 Međufazna potrošnja	P.1 Autput P.11 tržišni autput P.12 autput za vlastitu finalnu upotrebu P.13 ostali netržišni autput D.21 porezi na proizvode i uvoz D.31 subvencije na proizvode (-)
B.1 Bruto domaći proizvod	

Ovaj račun proizilazi direktno iz definicije dodate vrijednosti i BDP-a. Neto domaći proizvod definiše se kao razlika između BDP-a i potrošnje osnovnih sredstava u proizvodnom procesu. Račun proizvodnje ilustriran je na lijevoj polovini gore datog dijagrama toka.

3.1.1. Porezi na proizvodnju i uvoz

Generalno gledano, porezi su obavezna, nepovratna plaćanja, u gotovini ili u naturi, koje vrše institucionalne jedinice prema državnim jedinicama. Ona se opisuju kao nepovratna, jer država ne daje ništa za uzvrat pojedinačnoj jedinici koja vrši plaćanje, iako država koristi sredstva koja su ubrana putem poreza za pružanje roba i usluga svim jedinicama, bilo individualno bilo kolektivno, ili zajednici kao cjelini. Na primjer, država indirektno pruža poreskim obveznicima bezbjednost, pravdu, obrazovanje, zdravstvene usluge itd.

Porezi na proizvodnju i uvoz sastoje se od:

- Poreza na proizvode koji se plaćaju na robu i usluge kada se oni proizvedu, pruže, prodaju, prenesu ili njima njihovi proizvođači raspolažu na drugi način; oni obuhvataju poreze i takse na uvoz, koji će biti naplaćeni kada roba uđe na ekonomsku teritoriju prelaskom granice ili kada se usluge pruže rezidentnim jedinicama od strane nerezidentnih jedinica.
- Drugi porezi na proizvodnju, koji se sastoje uglavnom od poreza na korišćenje ili vlasništvo nad zemljištem, objektima ili drugom imovinom koja se koristi u proizvodnji ili na angažovanu radnu snagu ili na naknade zaposlenih.

3.1.2. Subvencije

Subvencije su tekuća nepovratna plaćanja koja državne jedinice, uključujući i nerezidentne državne jedinice, isplaćuju preduzećima na osnovu nivoa njihove proizvodne aktivnosti ili količina ili vrijednosti roba i usluga koje oni proizvode, prodaju, uvoze ili izvoze.

Subvencije nisu plative krajnjim potrošačima i tekući transferi, koje države vrše direktno domaćinstvima kao potrošačima, tretiraju se kao socijalna davanja. Subvencije takođe ne obuhvataju dotacije koje države mogu dati preduzećima da bi finansirale njihovu akumulaciju kapitala, ili da bi im nadoknadile štetu nanесenu njihovoj fiksnoj imovini, i takve dotacije se tretiraju kao kapitalni transferi.

3.1.3. Uloga finansijskih službi

U praksi je prilično teško utvrditi troškove finansijskog posredovanja u međufaznoj potrošnji svake grane ekonomske djelatnosti. Zapravo, banke i druge finansijske institucije ne fakturišu većinu svojih usluga direktno klijentima, već jednostavno smanjuju kamatu koja se isplaćuje klijentima ili povećavaju kamatu koja se naplaćuje klijentima za iznos koji odgovara dodatnoj vrijednosti bankarskih usluga. Te usluge obuhvataju monitoring kreditne sposobnosti, finansijske savjete, blagovremeno poravnanje otplata i evidentiranje tih otplata za računovodstvene svrhe. Troškovi ovih usluga neodvojivi su dio kamate koju banka naplaćuje svojim klijentima. Tako je u mnogim slučajevima moguće samo obračunati ukupan iznos tih usluga u cjelokupnoj privredi, ali ne i za svaki sektor. Ova

sumarna stavka koja se naziva Indirektno mjerene usluge finansijskog posredovanja – IMUFP²) treba da se oduzme od iznosa sektorskih vrijednosti koje su sabrane da bi se tačno obračunao BDP. U suprotnom, većina autputa finansijskih institucija obračunavala bi se dva puta (jednom kao autput, a drugi put kao nedostajuća međufazna potrošnja).

3.2. Računi primarne raspodjele i alokacije dohotka

Primarni dohodak potiče od direktnog učešća nekog subjekta u proizvodnom procesu i nastaje kao rezultat vlasništva nad imovinom. Osnovna svrha sastavljanja računa primarne raspodjele dohotka jeste da se pokaže kako je primarni dohodak raspoređen među institucionalnim jedinicama i sektorima.

Račun raspodjele primarnog dohotka sastoji se od dva dijela:

- Račun formiranja primarnog dohotka i
- Račun alokacije primarnog dohotka

Za ekonomiju u cjelini, račun formiranja primarnog dohotka pokazuje kako proizvodni faktori, koji učestvuju direktno u proizvodnom procesu, dobijaju naknadu putem zarada, plata, poslovnog viška i mješovitog dohotka. Račun alokacije primarnog dohotka određuje nacionalni dohodak kao BDP plus saldo neto primarnog dohotka iz inostranstva.

Takođe je moguće podijeliti račun alokacije primarnog dohotka na dva podračuna:

- Formiranje preduzetničkog dohotka (sabiranje svih tipova prihoda od kojih se sastoji ukupna naknada preduzetnika, kao što su mješoviti dohoci, poslovni višak itd.) i
- Račun alokacije ostalog primarnog dohotka.

Glavni tipovi prihoda koji su obuhvaćeni primarnom raspodjelom su:

- Naknade zaposlenim (tj. zarade i plate, bruto društveni doprinosi i porez na prihod)
- Porezi umanjeni za subvencije na proizvodnju
- Poslovni višak
- Mješoviti dohodak
- Prihodi od imovine (uključujući kamate, dividende i drugi prihodi koji su rezultat vlasništva nad finansijskom imovinom, zakupnine od nekretnina ili zemljišta, objekata itd.)

Za ekonomiju u cjelini, račun raspodjele primarnog dohotka ima sljedeću strukturu, gdje se u stavkama na lijevoj strani računa bilježe dohoci domaćih institucionalnih jedinica, a na desnoj strani se bilježi iznos dat drugim jedinicama. U slučaju da se radi o ekonomiji u cjelosti, jedina "druga jedinica" je "ostatak svijeta".

Upotrebe	Resursi
D.1 Naknade zaposlenim D.11 Zarade i plate D.12 Socijalni doprinosi poslodavaca	B.1 BDP
D.2 Porezi na proizvode i uvoz	
D.3 Subvencije (-)	
B.2 Bruto poslovni višak	
B.3 Bruto mješoviti dohodak	

² Eng – FISIM - financial intermediation services indirectly measured

Račun alokacije primarnog dohotka obuhvata sljedeće stavke:

Upotrebe	Resursi
D.4 Prihod od imovine	B.2 Bruto poslovni višak B.3 Bruto mješoviti dohodak D.1 Naknade zaposlenim D.2 Porezi na proizvode i uvoz D.3 Subvencije (-) D.4 Prihod od imovine
B.5 Bruto nacionalni dohodak	

3.2.1. Naknada zaposlenima

Naknada zaposlenima definiše se kao ukupna naknada u gotovini ili u naturi, koju preduzeće isplaćuje zaposlenome za rad koji je zaposleni obavio tokom obračunskog perioda.

Naknada zaposlenima bilježi se po obračunskom principu, tj. mjeri se prema vrijednosti naknade koju zaposleni ima pravo da primi od poslodavca za posao obavljen tokom referentnog perioda, bilo da se plaća unaprijed, istovremeno ili nakon obavljanja posla. Naknade zaposlenima ne obuhvataju porez koji poslodavac mora platiti na zarade i plate (npr. porez na plate). To je takođe i bruto iznos svih obaveznih društvenih doprinosa i poreza na prihod koje treba da plati zaposleni. Tako je naknada veća od stvarne sume koja je na raspolaganju za privatnu potrošnju ili štednju.

3.2.2. Prihod od imovine

Prihod od imovine može se definisati kao dohodak vlasnika finansijske aktive ili materijalne neproizvedene aktive u zamjenu za pružene fondove, ili materijalne neproizvedene aktive date na raspolaganje nekoj drugoj institucionalnoj jedinici.

Prihodi od imovine obuhvataju:

- Kamatu
- Raspoređeni dohodak korporacija
 - Dividende
 - Povlačenje sredstava iz dohotka kvazi-korporacija
- Ponovno investiranje zarada u direktna strana ulaganja
- Prihod od imovine pripisan nosiocima polise osiguranja
- Zakupnine

Posebna vrsta zakupnine pod nazivom "imputirana renta" jeste zakupnina za usluge stanovanja koje vlasnik stana pruža sam sebi, jer sam nastanjuje svoj stan. Iako ne odgovara nikakvoj novčanoj transakciji, ovakva zakupnina predstavlja značajnu komponentu potrošnje domaćinstva.

3.2.3. Mješoviti dohodak i poslovni višak

Mješoviti dohodak je prihod kod kojeg je nemoguće napraviti razliku između naknade preduzetnika kao običnog radnika, kao organizatora proizvodnog procesa i vlasnika kapitala. Ovakav prihod je tipičan za mala preduzeća i za samozaposlene.

Poslovni višak je bilansna stavka računa formiranja dohotka i predstavlja razliku između BDP-a i drugih prihoda. Sa ekonomskog stanovišta, poslovni višak predstavlja bruto profit prije odbijanja poreza, koji se ne uključuje u mješovite dohotke i prihode od imovine. U praksi, veoma je teško napraviti razliku između mješovitog dohotka i poslovnog viška, pa se ponekad mješoviti dohodak jednostavno uključuje pod stavkom "poslovni višak".

3.2.4. Bruto nacionalni dohodak i neto nacionalni dohodak

Bruto nacionalni dohodak (BND) zbir je bilansa primarnog dohotka svih institucionalnih jedinica i sektora jedne ekonomije. Za ekonomiju u cjelini, bruto nacionalni dohodak odgovara zbiru BDP-a i neto primarnog dohotka iz inostranstva. Neto nacionalni dohodak (NND) jednak je razlici BND-a i potrošnje osnovnih sredstava.

3.3. Račun sekundarne raspodjele dohotka

Račun sekundarne raspodjele dohotka analizira drugu fazu u procesu raspoređivanja dohotka, tj. davanje dohodaka koji nisu direktno povezani sa učešćem u tekućim proizvodnim procesima, kao što su penzije i dodaci za nezaposlene, te ubiranje poreza na prihod i bogatstvo i socijalni doprinosi.

Posebna grupa stavki, koje se ovdje raspoređuju, odnosi se na davanja i transfere u naturi, tj. u robi i uslugama pruženim korisnicima bez njihovog odgovarajućeg radnog učinka ili korišćenja sredstava. Prema SNA93, domaćinstva su jedine institucionalne jedinice koje mogu primati transfere u naturi.

Tekući transferi predstavljaju transakcije u kojima jedna institucionalna jedinica daje drugoj institucionalnoj jedinici robu i usluge bez nadoknade u novcu ili u naturi. Oni se razlikuju od kapitalnih transfera koji predstavljaju transakcije prenosa imovinskih prava i obaveza između institucionalnih jedinica.

Tekući transferi sastoje se od:

- Tekućih transfera prihoda ili bogatstva
- Socijalnih doprinosa i naknada
- Ostalih tekućih transfera

Za ekonomiju u cjelini, račun sekundarnog raspoređivanja prihoda ima sljedeću strukturu, gdje se na lijevoj strani računa bilježi dohodak institucionalne jedinice, dok se na desnoj strani bilježi iznos dat drugim jedinicama. U slučaju kada se gleda ekonomija u cjelini, jedina "druga jedinica" jeste "ostatak svijeta".

Upotrebe	Resursi
D.5 Tekući porezi na prihode, bogatstvo itd. D.6 Socijalni doprinosi i naknade D.7 Ostali tekući transferi	B.5 Bruto nacionalni dohodak D.5 Tekući porezi na prihod, bogatstvo itd. D.6 Socijalni doprinosi i naknade D.7 Ostali tekući transferi
B.6 Bruto raspoloživi dohodak	

Bilansna stavka, tj. bruto raspoloživi dohodak, predstavlja iznos resursa koje rezidenti mogu upotrijebiti za finalne upotrebe.

3.3.1. Tekući porezi na prihod, bogatstvo itd.

Tekući porezi na prihod, bogatstvo itd. definišu se kao obavezna nepovratna plaćanja, u gotovini ili u naturi, koja institucionalne jedinice plaćaju državnim jedinicama. Oni se sastoje uglavnom od poreza razrezanih na prihod domaćinstava i korporacija. Kao takvi oni se razlikuju od poreza na proizvodnju. Porezi na prihode obuhvataju poreze razrezane na

- Prihode pojedinaca i domaćinstava
- Prihod ili profit korporacija
- Kapitalne dobitke
- Dobitke na lutriji ili od kockanja

S druge strane, tekući porezi na bogatstvo sastoje se od poreza koji se plaćaju periodično, obično jednom godišnje, na imovinu ili neto bogatstvo institucionalnih jedinica, isključujući poreze na zemljište, objekte ili drugu imovinu koju posjeduje ili iznajmljuje neko preduzeće i koristi za proizvodnju. Ovi porezi tretiraju se kao ostali porezi na proizvodnju.

3.3.2. Socijalni doprinosi

Socijalni doprinosi su stvarna ili fiktivna plaćanja po planovima socijalnog osiguranja, čiji je cilj obezbjeđivanje uplata za socijalno osiguranje. Njih mogu da vrše poslodavci u ime svojih zaposlenih ili samozaposleni ili nezaposlena lica u svoje ime.

Poslodavci plaćaju socijalne doprinose, koji idu na njihov teret, fondovima socijalnog osiguranja, osiguravajućim preduzećima ili samostalnim i nesamostalnim penzijskim fondovima, koji vode planove socijalnog osiguranja, da bi obezbijedili socijalno osiguranje za svoje zaposlene. Njihova vrijednost bilježi se kao jedna od komponenata naknade zaposlenim zajedno sa platama i zaradama u gotovini i u naturi.

Zaposleni plaćaju socijalne doprinose, koji idu na njihov teret, fondovima socijalnog osiguranja, i planovima socijalnog osiguranja koji se finansiraju iz privatnih izvora. Oni se sastoje od stvarnih doprinosa koji se trebaju platiti za svaki period, a njima se, u slučaju planova koja se finansiraju iz privatnih izvora, dodaje iznos dopunskih doprinosa koji se plaćaju iz prihoda na imovinu pripisanih nosiocima polisa osiguranja, odnosno onih zaposlenih koji učestvuju u ovim planovima, dok se oduzimaju provizije za usluge.

Socijalni doprinosi koje plaćaju samozaposlena i nezaposlena lica su doprinosi koje u svoju korist uplaćuju lica koja ne predstavljaju zaposlene radnike, tj. samozaposleni (poslodavci ili radnici za svoj vlastiti račun) ili nezaposlena lica (da bi dali prilog za svoju buduću penziju).

3.3.3. Socijalne naknade

Socijalne naknade su tekući transferi koje primaju domaćinstva i koji imaju za cilj da zadovolje potrebe koje su nastale usljed određenih događaja ili okolnosti: npr. bolest, nezaposlenost, penzionisanje, stanovanje, obrazovanje ili porodične situacije.

Socijalne naknade obuhvataju:

- Naknade po osnovu socijalnog osiguranja
- Naknade po osnovu socijalne pomoći

Socijalne naknade mogu se plaćati i u naturi (npr. besplatne usluge stanovanja itd.) i u gotovini.

3.3.4. Tekući transferi

Transfer se definiše kao transakcija u kojoj jedna institucionalna jedinica pruža robu, usluge ili imovinu drugoj jedinici bez primanja ili očekivanja da za uzvrat primi neku odgovarajuću vrijednost od te druge jedinice. Gotovinski transfer sastoji se od plaćanja valute ili prenosivog depozita od strane jedne jedinice drugoj. Transfer u naturi sastoji se ili od prenosa vlasništva nad robom ili imovinom, isključujući gotovinu, ili od pružanja usluga, ponovo bez odgovarajuće vrijednosti za uzvrat.

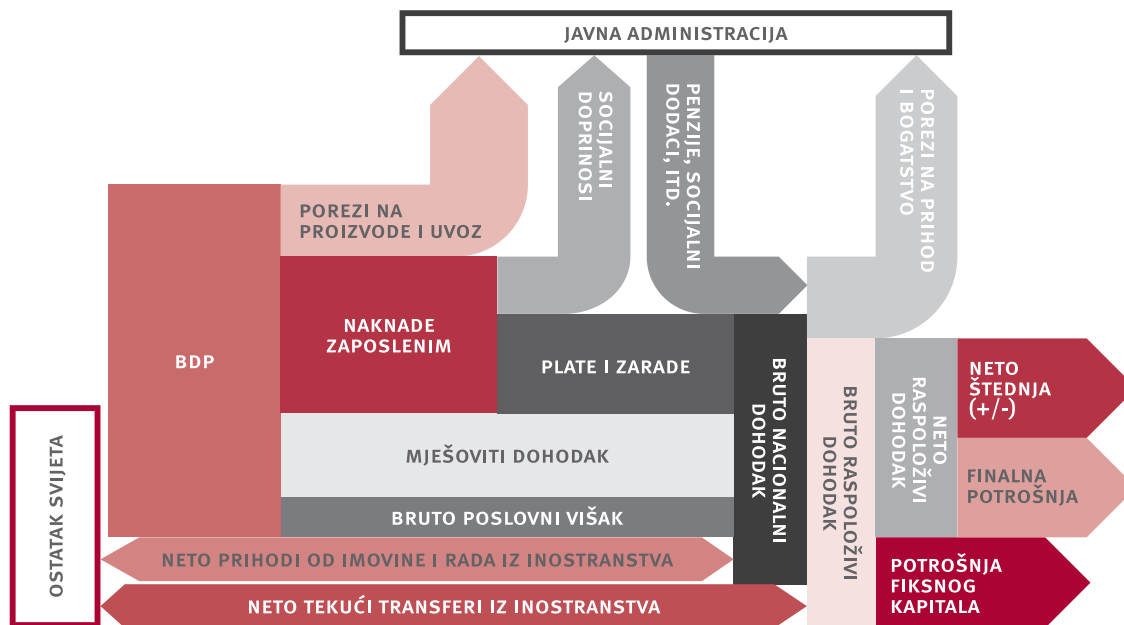
Socijalni transferi u naturi, koje isplaćuju državne jedinice i neprofitne organizacije bilježe se na lijevoj strani računa sekundarne raspodjele dohotka, dok se na desnoj strani tog računa bilježe primljeni transferi.

Glavne kategorije socijalnih transfera u naturi su:

- Nadoknade za socijalno osiguranje
- Druga socijalna plaćanja u naturi
- Socijalna pomoć u naturi
- Transferi pojedinačnih netržišnih roba i usluga

Cjelokupni raspoloživi dohodak, tj. bilansna stavka u računu preraspodjele dohotka, obuhvata neto tok davanja u naturi, koje prima svaka jedinica.

Sljedeći grafikon prikazuje logičan put od BDP-a do neto raspoloživog dohotka i njegove finalne upotrebe:

3.4. Obračun BDP-a u stalnim cijenama

BDP procijenjen u novčanim vrijednostima (euri, dolari itd.) može da se vremenom promijeni, kako zbog promjene u količini roba i usluga, tako i zbog variranja njihove jedinične cijene. Iako sama promjena cijena ne utiče na blagostanje rezidenata, ona smanjuje vrijednost novčanih sredstava u vlasništvu rezidenata.

Stoga, da bi se procijenili stvarni rezultati ekonomske djelatnosti, neophodno je procijeniti BDP "kao da" se cijene ne mijenjaju tokom vremena. Skup (složenih) operacija koje su potrebne da bi se obračunao BDP i druge stavke nacionalnih računa u stalnim cijenama zove se "deflacija". Rezultati deflacije ponekad se takođe nazivaju "indeksi obima". Deflacionirani BDP mjeri kvantitativne promjene tokom posmatranog vremenskog perioda i isključuje uticaj dinamike cijena. Na primjer, ako pretpostavimo da se proizvodnja nije promijenila ove godine u odnosu na prethodnu godinu, ali njena nominalna vrijednost je porasla, onda se deflacionirana proizvodnja neće promijeniti. Drugim riječima, porast u nominalnoj proizvodnji ne znači da je ona porasla i fizički, nasuprot mogućim netačnim tumačenjima podataka.

Treba primijetiti da, bez obzira na metode obračuna i izbor baznog perioda, osnovna veza između stope promjena nominalnog i realnog BDP-a po definiciji se ne mijenja, tj:

$$(1 + \text{stopa rasta BDP-a u tekućim cijenama} / 100) = (1 + \text{stopa rasta BDP-a u obimu} / 100) \times (1 + \text{stopa rasta deflatora BDP-a} / 100)$$

3.4.1. Metode deflacije dodate vrijednosti i BDP-a

Mnogo je načina za obračun BDP-a i drugih stavki nacionalnih računa u stalnim cijenama. Svi oni uzimaju u obzir cijene određene u referentnom vremenskom periodu, koji je poznat kao "bazni period" i koji se može vremenom promijeniti.

Praksa promjene baznog perioda zavisi od brzine promjena u uslovima trgovine među različitim proizvodima i frekventnosti uvođenja novih proizvoda na tržište, te izlaska starih proizvoda sa tržišta.

Kada bi se bazni period mijenjao suviše rijetko, "stalne" cijene bi bile loš pokazatelj stvarnog ekonomskog razvoja. SNA93 preporučuje da se bazna godina za obračun BDP-a u stalnim cijenama treba mijenjati najmanje svakih pet godina. Međutim, čak i ukoliko je moguće izračunati indekse obima upotrebom iste bazne godine tokom nekoliko godina, SNA93 takođe preporučuje da se izračunaju lančani indeksi obima, tj. da se koriste cijene iz prethodne godine da bi se obračunao agregat u stalnim cijenama za narednu godinu. Glavna prednost ove prakse je u tome što je struktura uslova trgovine među različitim robama i uslugama sličnija svakih nekoliko godina koje se porede da bi se obračunale godišnje stope rasta u stalnim cijenama.

Metode koje se koriste za obračun BDP-a u stalnim cijenama mogu se grupisati u dvije široke kategorije:

- Deflacija i
- Ekstrapolacija.

Generalno govoreći, najbolji metod za obračun obima toka robe i usluga je da se deflacionira odgovarajuća vrijednost odgovarajućim indeksima cijena. U praksi, međutim, to nije uvijek i najbolje rješenje iz više razloga, od kojih je osnovni taj što raspoloživi indeksi cijena nisu dovoljno detaljni.

Možemo napraviti razliku između dva metoda deflacije za dodatnu vrijednost i BDP:

- Metod dvostruke deflacije i
- Metod jednostruke deflacije.

U teoriji, prvi je metod najprikladniji. Zapravo, taj metod bazira se na činjenici da se dodatna vrijednost i BDP definišu kao razlika između outputa i inputa. Dakle, metod dvostruke deflacije primjenjuje odgovarajuće indekse cijena da zasebno deflacionira output i međufaznu potrošnju. Finalna deflacionirana dodatna vrijednost je tada razlika između deflacioniranog outputa i inputa.

Na primjer, prema ovom metodu, vrijednost outputa u rudarstvu i proizvodnji deflacionirana je indeksima proizvođačkih cijena industrijskih proizvoda; poljoprivredna djelatnost indeksima proizvođačkih cijena poljoprivrednih proizvoda, saobraćaj indeksima cijena u saobraćaju, itd. Odgovarajuća međufazna potrošnja deflacionira se indeksima cijena proizvoda i materijala koji su zaista upotrijebljeni u proizvodnom procesu, kao međufazna potrošnja u poljoprivredi (npr, sjeme, đubrivo, gorivo za poljoprivrednu mehanizaciju, itd).

Ovaj metod se preporučuje iz sljedećih razloga:

- Potpuno je konzistentan sa definicijom dodate vrijednosti
- Uzima u obzir moguće promjene u tehnologiji (tj. u strukturi inputa)
- Uzima u obzir moguće promjene u produktivnosti (tj. u odnosu između outputa i inputa)
- Uzima u obzir moguće promjene u kvalitetu tj. obuhvata nove proizvode i isključuje zamjenu proizvoda koji više ne postoje na tržištu

Nažalost, detaljne informacije koje su potrebne za dvostruku deflaciju (kao što su iznos svakog inputa koji je zaista upotrijebljen i odgovarajućih cijena) često nisu dostupne kada je to potrebno. Uz to, praktična primjena dvostruke deflacije ponekad daje veoma nepostojane rezultate (uglavnom zbog pretpostavke o konstantnoj strukturi inputa). Zato, kao alternativni metod dvostrukoj deflaciji, imamo metod jednostruke deflacije koji primjenjuje odgovarajuće indekse cijena outputa i inputa na tekuću dodatnu vrijednost koja se direktno mjeri. Uslov za upotrebu ove metode je da se cijene međufazne potrošnje mijenjaju po istoj stopi kao cijene outputa.

U slučajevima gdje su pouzdani indeksi cijena nedostupni i za output i za input, dodatna vrijednost i BDP u stalnim cijenama obračunavaju se upotrebom indikatora obima. Ovdje možemo razlikovati dva metoda "ekstrapolacije", kao i kod deflacije:

- Metod dvostruke ekstrapolacije i
- Metod jednostruke ekstrapolacije.

Kada se koristi metod dvostruke ekstrapolacije, output i input u stalnim cijenama obračunavaju se ažuriranjem njihove tekuće vrijednosti u baznom periodu putem odgovarajućih indeksa obima (kao indeks industrijske proizvodnje u slučaju outputa kod prerađivačke industrije). U ovom slučaju, dodatna vrijednost u stalnim cijenama predstavlja razliku između ekstrapolirane vrijednosti outputa i ekstrapolirane vrijednosti međufazne potrošnje. Metod jednostruke ekstrapolacije direktno ekstrapolira dodatnu vrijednost u tekućim cijenama putem indeksa obima.

3.4.2. Obračun BDP-a u stalnim cijenama u Crnoj Gori

Teoretski se svaka stavka računa proizvodnje i računa roba i usluga može obračunati u stalnim cijenama, pružajući i obračun obima BDP-a. Za sada, MONSTAT, kao i mnoge druge zvanične institucije koje se bave statistikom, računaju BDP u stalnim cijenama samo sa proizvodne strane.

Prije revizije imali smo prve preliminarne obračune BDP-a u stalnim cijenama za period 2000-2003 pri čemu smo

2000. godinu koristili kao baznu godinu, dok su prvi preliminarni obračuni BDP-a u stalnim cijenama za 2004. i 2005. godinu obračunati po metodi lančanih indeksa.

Tokom revizije BDP-a za period 2000 – 2005. godine, obračunat je BDP u stalnim cijenama korišćenjem lančanih indeksa, a primjenom metode jednostruke ekstrapolacije, kao trenutno najbolje moguće metode za MONSTAT, ako se uzmu u obzir raspoloživi izvori.

U narednoj tabeli prikazani su indikatori koji su se koristili za obračun bruto dodate vrijednosti u stalnim cijenama po sektorima:

Sektor/ Podsektor	Djelatnosti	Indikatori
A	Poljoprivreda, lov i šumarstvo	Indeks obima poljoprivredne proizvodnje, ulova ribe i sječe drveća
AA	Poljoprivreda	Indeks obima poljoprivredne proizvodnje
AB	Šumarstvo	Indeks obima sječe drveća
B	Ribarstvo	Indeks obima ulova ribe
C	Vađenje ruda i kamena	Indeks obima izvađene rude i kamena
CA	Vađenje energenata	Indeks obima izvađenih energenata
CB	Vađenje drugog proizvodnog materijala, osim energenata	Indeks obima drugih izvađenih proizvodnih materijala
D	Prerađivačka industrija	Indeks obima prerade
DA	Prerada prehrambenih proizvoda, pića i duvana	Indeks obima prerade hrane, pića i duvana
DB	Prerada tekstila i tekstilnih proizvoda	Indeks obima tekstila i tekstilnih proizvoda
DC	Prerada kože i proizvoda od kože	Indeks obima prerade kože i proizvoda od kože
DD	Prerada drveta i proizvoda od drveta	Indeks obima prerade drveta i proizvoda od drveta
DE	Prerada celuloze, papira i proizvoda od papira, izdavačka djelatnost i štampanje	Indeks obima prerade celuloze, papira i proizvoda od papira
DF	Prerada koksa, naftnih derivata i nuklearnog goriva	Indeks obima prerade koksa, naftnih derivata i nuklearnog goriva
DG	Prerada hemijskih proizvoda i vlakana	Indeks obima prerade hemijskih proizvoda i vlakana
DH	Prerada proizvoda od gume i plastike	Indeks obima prerade proizvoda od gume i plastike
DI	Prerada drugih ne-metalnih minerala	Indeks obima prerade drugih ne-metalnih minerala
DJ	Prerada osnovnih metala i standardnih proizvoda od metala	Indeks obima prerade osnovnih metala i standardnih proizvoda od metala
DK	Proizvodnja mehanizacije i druge opreme	Indeks obima proizvodnje mehanizacije i druge opreme
DL	Proizvodnja električnih i optičkih aparata	Indeks obima proizvodnje električnih i optičkih aparata
DM	Proizvodnja saobraćajnih sredstava	Indeks obima proizvodnje saobraćajnih sredstava
DN	Ostala prerađivačka industrija	Indeks obima ostale prerađivačke industrije
E	Proizvodnja i distribucija električne energije i vodosnabdijevanje	Indeks obima proizvodnje i distribucije električne energije i vodosnabdijevanje
F	Građevinarstvo	Indeks efektivnih sati rada
G	Trgovina na veliko i malo, popravka motornih vozila, motocikala i roba za ličnu upotrebu i upotrebu u domaćinstvima	Indeks realnog maloprodajnog prometa i indeks broja zaposlenih
H	Hoteli i restorani	Indeks broja noćenja turista
I	Saobraćaj, skladištenje i veze	
IA	Drumski saobraćaj	Indeks prevezenih tona robe i broja putnika
IB	Pomorski saobraćaj	Indeks prevezenih tona robe i broja putnika
IC	Vazdušni saobraćaj	Indeks prevezenih tona robe i broja putnika
ID	Pomoćne djelatnosti u saobraćaju, djelatnosti putničkih agencija	Indeks prevezenih tona
IE	Poštanske aktivnosti i telekomunikacije	
	Poštanska djelatnost	Indeks poslatih pisama
	Fiksne telekomunikacije	Indeks broja impulsa u fiksnoj telefoniji
	Mobilne telekomunikacije	Indeks broja minuta u mobilnoj telefoniji
J	Finansijsko posredovanje	Indeks broja zaposlenih
K	Poslovi sa nekretninama – izdavanje i poslovanje	
	Nekretnine i druge poslovne djelatnosti	Indeks broja zaposlenih
	Usluge stanovanja	Indeks novoizgrađenih stanova
L	Državna uprava i odbrana, obavezno socijalno osiguranje	Indeks broja zaposlenih
M	Obrazovanje	Indeks broja zaposlenih
N	Zdravstvo i socijalni rad	Indeks broja zaposlenih
O	Ostale komunalne, društvene i lične usluge	Indeks broja zaposlenih
P	Privatna domaćinstva sa zaposlenim licima	Indeks broja zaposlenih
1. Ukupno bez IMUFP		
2. IMUFP		Indeks broja zaposlenih u finansijskom sektoru
3 = (1 – 2), GDP, u osnovnim cijenama		
4. Carine		Grupni indeks realnog rasta u sektoru uvoza
5. Porezi		Indeks realne vrijednosti poreza
6. Subvencije		Indeks realne vrijednosti subvencija
7 = (3+4+5-6), GDP, u tržišnim cijenama		

3.5. Revizije u nacionalnim računima

Revizija u nacionalnim računima normalan je proces kada statistički organ dobije bolje informacije o ekonomskoj situaciji. Generalno, revizije prate uvođenje novih anketa i upotrebu drugih i novih izvora podataka, poboljšanje postojećih i uvođenje novih ili poboljšanih metoda za obračun (npr. OECD-ove preporuke o uključivanju neobuhvaćene ekonomije) i novih međunarodno usvojenih pravila, definicija i klasifikacija.

Obično se ne radi samo revizija tekućih podataka, već i onih iz prošlosti da bi se poboljšao cjelokupni kvalitet vremenskih serija i da bi se obezbijedila uporedivost podataka tokom vremena. Ta retrospektivna revizija može izazvati kritike i zabune među korisnicima. Međutim, to je jedini način da se daju pravovremeni obračuni, pa čak i ako moraju da se baziraju na nepotpunim informacijama. Dakle, ako želimo pravovremenost, revizije su nužne. One se ne trebaju smatrati nedostatkom sistema, već prije jednom od njegovih najboljih karakteristika, pošto samo revizije omogućavaju da se tačnost nacionalnih računa poboljšava paralelno sa poboljšanjem dostupnih informacija.

U ovom trenutku, primjena ESA95 koncepta je relativno nova u MONSTAT-u. U 2003. godini, objavljeni su prvi preliminarni podaci BDP-a za 2000. i 2001. godinu. Tek kasnije, obračunati su i objavljeni podaci BDP-a za period 2002-2005, više usaglašeni sa ESA95 konceptom. Sljedeći elementi su bili značajni u reviziji podataka BDP-a tokom prethodnog perioda:

Promjene u računovodstvenom sistemu u Crnoj Gori (usaglašavanje obrazaca završnih računa sa međunarodnim standardima),

- Suštinske promjene u metodu prikupljanja podataka
- Poboljšan kvalitet obrađenih statističkih anketa,
- Bolja pokrivenost neobuhvaćene ekonomije
- Imputirana renta obračunata po principu korisničkog troška
- Veće iskustvo u obračunavanju BDP-a u stalnim cijenama

Najznačajnije poboljšanje u sistemu statističkih informacija je uvođenje Ankete o potrošnji domaćinstava prema Klasifikaciji individualne potrošnje po svrsi (COICOP³). Ova anketa uvedena je u februaru 2005. godine, u okviru saradnje i pomoći švedskih eksperata. U okviru Ankete o potrošnji domaćinstava, MONSTAT prikuplja podatke koji se odnose na izdatke za individualnu potrošnju, direktno iz domaćinstava koja daju informacije o svojim mjesečnim troškovima. Prethodnih godina, vrijednost individualne potrošnje domaćinstava uglavnom se obračunavala na osnovu podataka iz redovnog statističkog istraživanja, koje se sprovodilo kvartalno, a nije bilo usklađeno sa standardima EU.

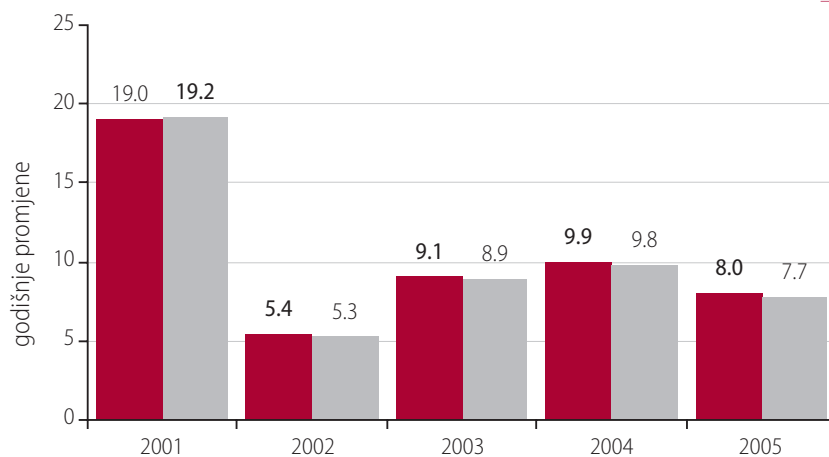
Drugi razlog za reviziju, koji nije ništa manje značajan, u središtu ima obračun komponenata neobuhvaćene ekonomije. Dobro je poznato da je neobuhvaćena ekonomija uglavnom koncentrisana u poljoprivredi, trgovini, transportu, građevinarstvu i nekretninama, ugostiteljstvu. Pilot projekat, koji je sproveden uz pomoć OECD-a, pružio je detaljnu analizu ekonomskih aktivnosti u poljoprivredi i turizmu, istovremeno omogućavajući poboljšanje obračuna neobuhvaćene ekonomije u ove dvije grane privrede.

Drugu značajnu promjenu u nacionalnim računima predstavlja obračun dodate vrijednosti za stanove nastanjene vlasnicima. Tokom 2007. godine, MONSTAT je uveo princip korisničkog troška za obračunavanje imputirane rente za stanove nastanjene vlasnicima, kao značajne stavke u ukupnoj potrošnji domaćinstava i dodatoj vrijednosti. Obračun imputirane rente uticao je najvećim dijelom na reviziju BDP-a, ali ne i na značajno variranje u dinamici BDP-a, što je prikazano i u narednom grafikonu

DINAMIKA NOMINALNOG BDP-a (godišnji procenat promjena)

- Uključujući imputiranu rentu
- Isključujući imputiranu rentu

Izvor: MONSTAT – Nacionalni računi

Konačno, urađena revizija BDP-a je uzrokovana i usvajanjem lančanog pristupa u obračunu podataka u stalnim cijenama po metodi jednostrukih indikatora.

3.5.1. Glavni efekti revizije

Najnovija revizija nacionalnih računa ima za posljedicu promjenu obračunatog BDP-a u tekućim cijenama od 3,8% tokom perioda 2000-2005. godine. Najveće promjene desile su se kod revidiranog obračuna BDP-a za 2003. godinu (8,5%) dok je za protekle dvije godine došlo do minimalne promjene.

BDP U TEKUĆIM CIJENAMA (U HILJADAMA €)

Godina	Preliminarni podaci	Revidirani podaci	Razlika u %
2000	1022200	1065698	4.3
2001	1244788	1295109	4.0
2002	1301505	1360353	4.5
2003	1392009	1510128	8.5
2004	1651164	1669783	1.1
2005	1785301	1814994	1.7
Prosjek za 2000-2005	1399495	1452678	3.8

Što se tiče obračuna stvarne stope rasta, revizija je bila značajna samo za 2001. godinu, kada su vrijednosti obračunatog rasta skočile sa -0,2% na 1,1%. U narednim godinama revizije su samo marginalno uticale na dinamiku realnog BDP-a.

STOPE RASTA BDP-a (U STALNIM CIJENAMA), %

Godina	Preliminarni podaci	Revidirani podaci	Razlika
2001	-0.2	1.1	1.3
2002	1.7	1.9	0.2
2003	2.4	2.5	0.1
2004	4.2	4.4	0.2
2005	4.0	4.2	0.2
Prosjek 2000-2005	2.4	2.8	0.4

3.5.2. Poređenje Društvenog proizvoda i Bruto domaćeg proizvoda u Crnoj Gori

Iako Društveni proizvod (DP) i Bruto domaći proizvod (BDP) odražavaju veoma različite koncepte proizvodnje i prihoda, oni imaju za cilj mjerenje iste ekonomske varijable, tj. iznosa resursa koje nacionalna zajednica može da koristi svake godine. Pošto DP nije uključivao većinu usluga, a usluge se uglavnom proizvode za finalnu upotrebu, za očekivati je da je on niži od odgovarajućeg BDP-a, što i jeste slučaj. Zapravo, naredna tabela, u kojoj se upoređuje DP i BDP za Crnu Goru, potvrđuje to očekivanje, pošto, prema prosjeku za period 2000 – 2003. godine, BDP jeste bio veći za više od 40% od DP-a, a ta razlika je iznosila maksimalnih 70% za 2000. godinu

RAZLIKA IZMEĐU DRUŠTVENOG PROIZVODA I BDP-a U TEKUĆIM CIJENAMA

Godina	Društveni proizvod	BDP	Razlika u %
2000	634357	1065698	68.0
2001	910255	1295109	42.3
2002	1009481	1360353	34.8
2003	1154575	1510128	30.8
Prosjek 2000-2003	927167	1307822	41.1

Ipak, dinamike DP-a i BDP-a u Crnoj Gori, sličnije su nego što se očekivalo, uz izuzetak za 2001. godinu, kada je razlika između godišnjih promjena ova dva agregata skočila na 22%. U svakom slučaju, i DP i BDP pokazuju usporenu dinamiku u 2002. i ubranu u 2003. godini.

DINAMIKA DRUŠTVENOG PROIZVODA I BDP-a

(promjene u procentima u odnosu na prethodnu godinu)

Godina	Društveni proizvod	BDP	Razlika
2001	43.5	21.5	-22.0
2002	10.9	5.0	-5.9
2003	14.4	11.0	-3.4
Prosjek 2000-2003	22.1	12.3	-9.8

4. Nacionalni računi i noviji razvoj crnogorske privrede

Sistem nacionalnih računa pruža ekonomistima i široj javnosti priliku da preciznije mjere napredak crnogorske privrede. Naročito obračuni koje obezbjeđuje državni Zavod za statistiku potvrđuju napredovanje zemlje ka modernoj tržišnoj ekonomiji, u kojoj uloga poljoprivrede slabi, a usluge bilježe rast. U isto vrijeme, obračuni potvrđuju povećanje potrošnje i izvoza.

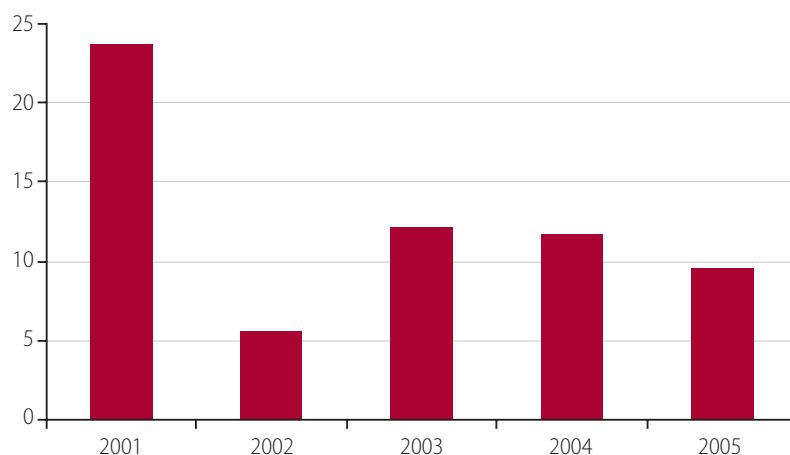
4.1. Struktura i razvoj proizvodnih sektora

Slika crnogorske privrede može se u velikoj mjeri razlikovati u zavisnosti od toga da li se analiza bazira na podacima u tekućim cijenama, koje obuhvataju porast cijena, ili na podacima u stalnim cijenama, koje odražavaju realni tok roba i usluga proizvedenih unutar zemlje.

4.1.1 Najvažniji rezultati obračuna u tekućim cijenama

U prosjeku, godišnja nominalna stopa rasta BDP-a, u periodu između 2000. i 2005. godine, iznosila je 11,4% (11,1% ako se isključi imputirana renta). Stopa promjene nominalnog BDP-a zabilježila je minimum u 2002. godini (5%) i porasla na maksimalnih 21,5% u 2001. godini. U posljednje tri godine, tempo rasta nominalnog BDP-a stabilizovao se na oko 9 – 10 % godišnje.

**STOPA RASTA BDP-a U
TEKUĆIM CIJENAMA**
(promjene u procentima u
odnosu na prethodnu godinu)

Naravno, razvoj nominalnog BDP-a odražavao je i dinamiku proizvodne djelatnosti i porast cijena.

DOPRINOS NOMINALNOM RASTU DODATE VRIJEDNOSTI

(u procentnim poenima)

	2001	2002	2003	2004	2005	Prosjek 2000-2005
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	2.02	0.72	0.07	0.38	0.30	0.70
Ribarstvo	0.00	0.01	0.02	0.00	0.00	0.01
Poljoprivreda, lov, šumarstvo i ribarstvo	2.02	0.73	0.09	0.38	0.30	0.70
Vađenje ruda i kamena	-0.34	0.45	-0.11	-0.20	0.01	-0.04
Prerađivačka industrija	5.25	-0.70	-0.76	1.05	0.20	1.01
Proizvodnja električne energije, gasa i vode	1.12	0.32	1.20	0.60	-0.67	0.51
Industrija	6.03	0.07	0.33	1.44	-0.46	1.48
Građevinarstvo	0.42	0.34	-0.49	0.48	0.31	0.21
Trgovina na veliko i malo, popravka motornih vozila, motocikli i roba za ličnu upotrebu i upotrebu u domaćinstvima	1.10	1.13	0.42	0.39	1.40	0.89
Hoteli i restorani	0.20	0.28	0.29	1.08	0.31	0.43
Saobraćaj, skladištenje i veze	5.75	-0.91	0.08	1.26	0.58	1.35
Finansijsko posredovanje	-0.43	0.23	0.15	0.36	0.34	0.13
Poslovi sa nekretninama – izdavanje i poslovne djelatnosti	3.05	0.81	1.71	1.86	0.22	1.53
Državna uprava i odbrana, obavezno socijalno osiguranje	0.47	0.98	1.14	1.09	2.50	1.24
Obrazovanje	0.47	0.40	0.46	0.77	0.38	0.50
Zdravstvo i socijalni rad	1.03	0.05	1.00	0.60	0.80	0.70
Ostale komunalne, društvene i lične usluge	1.06	-0.04	0.61	0.38	0.27	0.46
Privatna domaćinstva sa zaposlenim licima	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Usluge	12.71	2.94	5.85	7.80	6.80	7.22
Bruto dodata vrijednost (u osnovnim cijenama) ^(*)	19.25	3.70	5.20	8.65	5.93	8.55
Indirektno mjerene usluge finansijskog posredovanja (FISIM) ^(*)	0.02	0.06	-0.04	-0.05	0.03	-0.004
Porezi na proizvode manje subvencije na proizvode ^(*)	2.31	1.41	5.77	1.87	2.80	2.83

Napomena: Doprinos dodate vrijednosti (DV) sektora *J* u periodu $(t-1, t)$ (tj.: $DV_{t,j}$) ukupnom rastu dodate vrijednosti (BDV) izračunava se kao $100 \times (DV_{t,j} - DV_{t-1,j}) / BDV_{t-1,j}$ ili kao procentualna promjena $DV_{t,j}$ ponderisana količnikom $DV_{t-1,j} / BDV_{t-1,j}$.
 (*) Doprinos rastu BDP-a.

U prosjeku, tokom perioda 2000 – 2005. godine, najveći doprinos rastu nominalne bruto dodate vrijednosti dale su usluge (7,22 procentnih poena godišnje). Transport, skladištenje i komunikacije doprinijele su sa 1,35 procentnih poena, nekretnine – izdavanje i poslovne aktivnosti doprinijele su sa 1,53 procentnih poena (1,19 procentnih poena ako se isključe imputirane rente); a državna administracija, odbrana i obavezno socijalno osiguranje sa 1,24 procentnih poena.

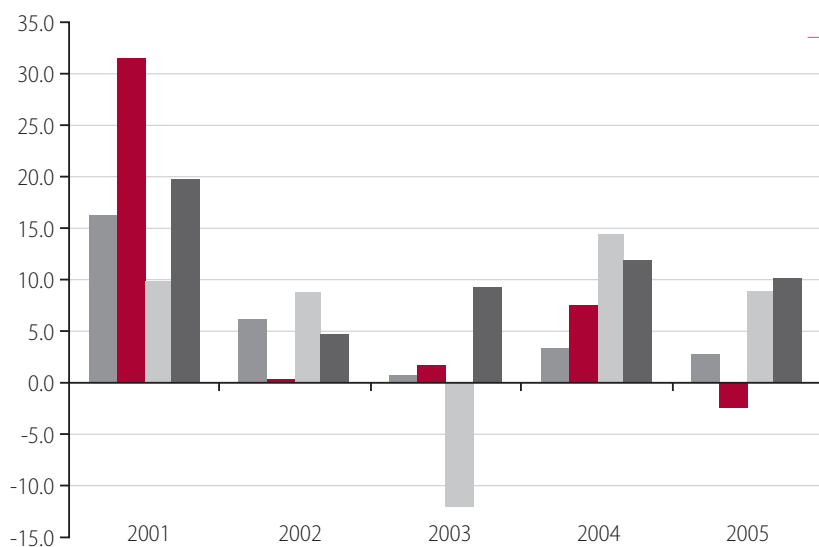
Usluge su doprinijele nominalnom rastu sa 12,71 procentnih poena 2001. godine i sa 6 – 8 procentnih poena između 2003. i 2005.

Prerađivačka industrija doprinijela je sa 1,01 procentnih poena (1,48 procentnih poena industrijski sektor, uključujući i prerađivačku industriju, proizvodnju energije i rudarstvo), sa maksimumom od 5,25 procentnih poena 2001. godine i negativnim doprinosom 2002. i 2003. godine. Prosječni doprinos građevinarstva bio je 0,21 procentnih poena: bio je gotovo stabilan na oko 0,4 procentnih poena godišnje, osim negativnog doprinosa od 0,5 procentnih poena 2003. godine. Na kraju, prosječan doprinos poljoprivrede, lova, šumarstva i ribarstva rastu nominalne dodate vrijednosti između 2000 i 2005. godine bila je 0,71 procentnih poena godišnje. To je očekivano bila jedna od najpromjenjivijih vrijednosti, koja je uglavnom zavisila od vremenskih uslova i fluktuacija međunarodnih cijena. U 2001. godini, skočila je na 2,02, a 2003. godine pala na minimum od 0,09.

DINAMIKA DODATE VRIJEDNOSTI U TEKUĆIM CIJENAMA

(promjene u procentima u odnosu na prethodnu godinu)

- Poljoprivreda, lov, šumarstvo i ribarstvo
- Industrija
- Građevinarstvo
- Usluge

Kao posljedica različitih dinamika raznih grana ekonomskih djelatnosti, njihov uticaj na ukupnu dodatu vrijednost takođe se mijenjao tokom vremena. Udio poljoprivrede pao je sa 12,4% u 2000. godini na 10,4% u 2005. godini. Udio proizvođačke industrije skočio je na maksimum od 11,6% u 2001. godini, a kasnije pao do 8,2% u 2005. godini; usluge su povećale svoj uticaj na dodatu vrijednost usljed modernizacije crnogorske privrede, i to sa 63-64% između 2000. i 2002. godine na maksimalnih 69% u 2005. godini, sa evidentnim ubrzanjem u posljednjih nekoliko godina.

Sektori koji su zabilježili najveće relativne dobitke u okviru strukture crnogorske nominalne dodate vrijednosti su: Ugostiteljstvo, Zdravstvo i socijalni rad i Ostale komunalne, društvene i lične usluge. Najveće smanjenje zabilježili su sljedeći sektori: Vađenje ruda i kamena, Finansijsko posredovanje i Poslovima sa nekretninama – izdavanje i poslovne djelatnosti, isključujući imputiranu rentu.

STRUKTURA BRUTO DODATE VRIJEDNOSTI

(procenat sektorske dodate vrijednosti u tekućim cijenama)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	12.4	11.9	12.1	11.5	10.8	10.4
Ribarstvo	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Poljoprivreda, lov, šumarstvo i ribarstvo	12.4	11.9	12.2	11.6	10.9	10.4
Vađenje ruda i kamena	2.9	2.1	2.5	2.2	1.8	1.7
Prerađivačka industrija	10.2	12.8	11.6	10.2	10.2	9.8
Proizvodnja električne energije, gasa i vode	6.0	5.9	6.0	6.8	6.7	5.6
Industrija	19.1	20.7	20.0	19.2	18.8	17.1
Građevinarstvo	4.3	3.9	4.0	3.4	3.5	3.6
Trgovina na veliko i malo, popravka motornih vozila, motocikli i roba za ličnu upotrebu i upotrebu u domaćinstvima	14.1	12.5	13.1	12.8	12.0	12.5
Hoteli i restorani	2.7	2.4	2.6	2.7	3.5	3.5
Saobraćaj, skladištenje i veze	10.4	13.3	11.9	11.4	11.5	11.3
Finansijsko posredovanje	3.5	2.5	2.7	2.7	2.7	2.9
Poslovi sa nekretninama – izdavanje i poslovne djelatnosti	12.8	13.1	13.3	14.2	14.6	13.9
Državna uprava i odbrana, obavezno socijalno osiguranje	9.0	7.8	8.4	9.0	9.2	10.9
Obrazovanje	4.8	4.4	4.6	4.8	5.0	5.1
Zdravstvo i socijalni rad	4.1	4.3	4.2	4.9	5.0	5.4
Ostale komunalne, društvene i lične usluge	2.8	3.1	3.0	3.4	3.4	3.5
Privatna domaćinstva sa zaposlenim licima	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Usluge	64.2	63.4	63.8	65.8	66.9	68.9
Bruto dodata vrijednost (u osnovnim cijenama) ^(*)	90.9	90.6	89.8	85.6	85.2	83.8
Indirektno mjerene usluge finansijskog posredovanja (FISIM) ^(*)	-0.2	-0.1	-0.2	-0.1	-0.1	-0.1
Porezi na proizvode manje subvencije na proizvode ^(*)	9.3	9.5	10.4	14.6	14.9	16.3
BRUTO DOMAĆI PROIZVOD	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

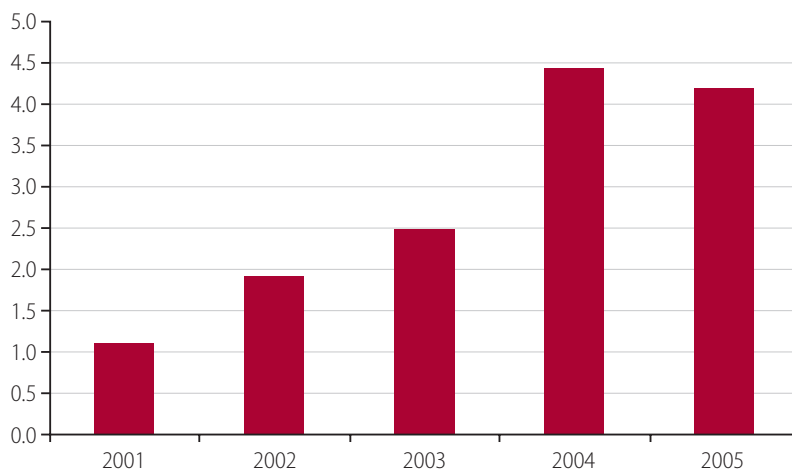
(*) Učešće u BDP-u

4.1.2. Najvažniji rezultati obračuna u stalnim cijenama

Opšta stopa inflacije mjerena indeksom cijena na malo pala je sa 23%, koliko je bila 2001. godine, na 3,4% u 2005. godini. Dakle, samo analiza agregata obračunatih u stalnim cijenama može da pokaže stvarni napredak crnogorske privrede.

STOPA RASTA BDP-a U STALNIM CIJENAMA

(promjene u procentima u odnosu na prethodnu godinu)

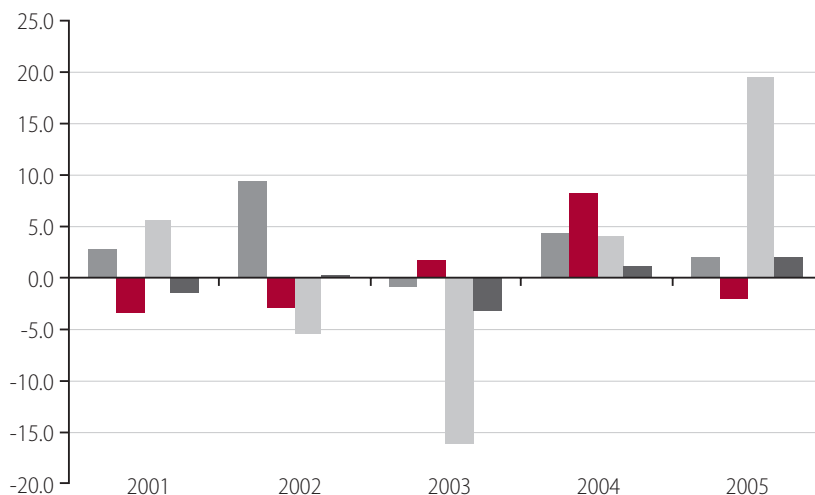

Godišnja prosječna stopa rasta BDP-a između 2001. i 2005. godine iznosila je 2,8%, sa minimumom u 2001. godini (1,1%) i maksimumom u 2004. godini (4,4%). Ovaj pozitivan rast može se pripisati uglavnom značajnom porastu u poljoprivrednoj i industrijskoj proizvodnji, a ne promjenama cijena u ovom periodu. U 2005. godini takođe je zabilježena značajna stopa rasta od 4,2%, zahvaljujući naročitoj ekspanziji građevinskih aktivnosti.

DINAMIKA DODATE VRIJEDNOSTI U STALNIM CIJENAMA

(promjene u procentima u odnosu na prethodnu godinu)

- Poljoprivreda, lov, šumarstvo i ribarstvo
- Industrija
- Građevinarstvo
- Usluge

U prosjeku, tokom perioda 2000 – 2005. godine, najveći doprinos rastu dala je poljoprivreda (oko 0,4 procentnih poena godišnje) i trgovina (0,7), dok je prerađivačka industrija igrala izuzetno malu ulogu u procesu rasta, a poslovi sa nekretninama – izdavanje i poslovne djelatnosti (uključujući imputirane rente) usporile su cjelokupnu proizvodnju (sa svojim negativnim doprinosom rastu bruto dodate vrijednosti za 1 procentni poen). Na kraju, dinamika BDP-a je bila ubrzana neto porezom na proizvodnju (čiji je doprinos rastu BDP-a bio u prosjeku 2,6 procentnih poena), što je uglavnom odraz uloge poreza na uvoz koji je u porastu, uvođenja PDV-a od 2003. godine i smanjenja subvencija firmama (što je tipično tokom tranzicije na tržišnu ekonomiju).

S druge strane, doprinos poljoprivrede je veoma veliki u 2002. godini (1,1 procentnih poena, što je otprilike jednako kao cjelokupni realni rast BDP-a te godine), dok u 2003. godini bilježi pad za 0,1 procentnih poena. Doprinos prerađivačke industrije bio je negativan ili zanemarljiv do 2003. godine, a postao je značajno pozitivan nakon 2004. godine (oko 0,6 procentnih poena godišnje), kada je napredovalo prestrukturiranje crnogorskog ekonomskog sistema. Iznenaduje da su usluge imale su promjenljiv uticaj na rast BDP-a: njihov doprinos bio je pozitivan 2002., 2004. i 2005. godine (kada su skočile na maksimalnih 1,2 procentnih poena). Međutim, ista

grana djelatnosti usporila je BDP 2001. godine za oko 1 procenatni poen, a 2003. za 2 procentna poena. Ova dva smanjenja odgovarala su padu dodate vrijednosti koju su proizveli poslovi sa nekretninama – izdavanje i poslovne djelatnosti, uglavnom zbog imputiranih renti.

DOPRINOS REALNOM RASTU DODATE VRIJEDNOSTI

(u procentnim poenima)

	2001	2002	2003	2004	2005	Prosjek 2000-2005
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	0.32	1.05	-0.11	0.46	0.20	0.38
Ribarstvo	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00	0.00
Poljoprivreda, lov, šumarstvo i ribarstvo	0.32	1.05	-0.11	0.48	0.20	0.39
Vađenje ruda i kamena	-0.38	0.37	0.02	-0.11	-0.03	-0.03
Prerađivačka industrija	0.12	-0.57	-0.74	0.57	0.56	-0.01
Proizvodnja električne energije, gasa i vode	-0.37	-0.39	1.04	1.02	-0.90	0.08
Industrija	-0.63	-0.58	0.32	1.48	-0.37	0.04
Građevinarstvo	0.23	-0.20	-0.62	0.12	0.64	0.03
Trgovina na veliko i malo, popravka motornih vozila, motocikli i roba za ličnu upotrebu i upotrebu u domaćinstvima	0.46	1.01	0.39	-0.13	1.69	0.69
Hoteli i restorani	0.50	-0.19	0.20	0.14	0.50	0.23
Saobraćaj, skladištenje i veze	1.03	-0.45	-0.08	-0.34	0.01	0.03
Finansijsko posredovanje	-0.20	0.03	-0.42	0.23	-0.25	-0.12
Poslovi sa nekretninama – izdavanje i poslovne djelatnosti	-2.81	0.32	-2.46	0.21	-0.21	-0.99
Državna uprava i odbrana, obavezno socijalno osiguranje	0.03	-0.02	0.26	-0.10	0.18	0.07
Obrazovanje	0.01	0.19	-0.14	0.03	-0.05	0.01
Zdravstvo i socijalni rad	0.02	-0.58	0.06	0.15	-0.17	-0.11
Ostale komunalne, društvene i lične usluge	0.01	-0.18	0.16	0.51	-0.53	-0.01
Privatna domaćinstva sa zaposlenim licima	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Usluge	-0.95	0.12	-2.01	0.70	1.17	-0.19
Bruto dodata vrijednost (u osnovnim cijenama) ^(*)	-0.94	0.35	-2.18	2.38	1.39	0.20
Indirektno mjerene usluge finansijskog posredovanja (FISIM) ^(*)	0.00	0.00	0.03	-0.03	0.01	0.00
Porezi na proizvode manje subvencije na proizvode ^(*)	2.05	1.56	4.63	2.07	2.78	2.62

(*) Doprinos rastu BDP-a

Kao posljedica različitih sektorskih dinamika uticaj poljoprivrede na realnu dodatu vrijednost pala je sa 12,4% zabilježenih 2000. godine na 11% u 2005. godini, što je gotovo usaglašeno sa njenim udjelom u tekućim cijenama. Prerađivačka industrija je blago pojačala svoju ulogu od 2000. do 2002. godine (kada je skočila na 12,1%), a zatim izgubila svoj uticaj tokom perioda 2003 - 2005. godine, kada se vratila na uticaj koji je imala prvih godina 21. vijeka, čak i ako pretpostavimo da su podaci u tekućim cijenama govorili o nerealno velikom smanjenju. Konačno, usluge su povećale svoju ulogu u crnogorskoj privredi, posebno tokom 2004. i 2005. godine, kada je njihov uticaj na realnu bruto dodatu vrijednost skočilo do 65-67%. Ovaj rezultat dalje potvrđuje razvoj i modernizaciju crnogorske ekonomije. Ipak, razvoj usluga je takođe povezan i sa bržim rastom cijena, pošto je uticaj ovog sektora na tekuću bruto dodatu vrijednost dostigao 69% u 2005. godini, krenuvši od 63-64% u periodu 2000 – 2002. godine.

STRUKTURA REALNE BRUTO DODATE VRIJEDNOSTI

(kao procenat bruto dodate vrijednosti u stalnim cijenama)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	12.4	12.9	12.9	12.3	11.7	10.9
Ribarstvo	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0
Poljoprivreda, lov, šumarstvo i ribarstvo	12.4	12.9	12.9	12.4	11.7	10.9
Vađenje ruda i kamena	2.9	2.5	2.5	2.5	2.0	1.8
Prerađivačka industrija	10.2	10.4	12.1	11.1	10.5	10.6
Proizvodnja električne energije, gasa i vode	6.0	5.7	5.5	7.2	7.6	5.7
Industrija	19.1	18.7	20.1	20.8	20.1	18.1
Građevinarstvo	4.3	4.5	3.7	3.5	3.4	4.1
Trgovina na veliko i malo, popravka motornih vozila, motocikli i roba za ličnu upotrebu i upotrebu u domaćinstvima	14.1	14.7	13.5	13.8	12.3	13.4
Hoteli i restorani	2.7	3.3	2.2	2.9	2.8	3.9
Saobraćaj, skladištenje i veze	10.4	11.5	12.8	12.1	10.7	11.3
Finansijsko posredovanje	3.5	3.3	2.6	2.3	2.8	2.5
Poslovi sa nekretninama – izdavanje i poslovne djelatnosti	12.8	10.1	13.3	11.2	14.1	14.2
Državna uprava i odbrana, obavezno socijalno osiguranje	9.0	9.1	7.7	8.9	8.7	9.2
Obrazovanje	4.8	4.9	4.5	4.5	4.7	4.9
Zdravstvo i socijalni rad	4.1	4.2	3.7	4.3	4.9	4.7
Ostale komunalne, društvene i lične usluge	2.8	2.8	3.0	3.2	3.8	2.8
Privatna domaćinstva sa zaposlenim licima	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Usluge	64.2	63.9	63.3	63.3	64.7	66.9
Bruto dodata vrijednost (u osnovnim cijenama) ^(*)	90.9	89.0	89.3	85.5	84.2	83.1
Indirektno mjerene usluge finansijskog posredovanja (FISIM) ^(*) (minus)	0.2	0.2	0.1	0.2	0.2	0.1
Porezi na proizvode manje subvencije na proizvode ^(*)	9.3	11.2	10.9	14.7	15.9	16.9
BRUTO DOMAĆI PROIZVOD (tržišne cijene)	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

(*) Ratio to GDP.

4.2. Struktura i evolucija tražnje

Tokom perioda 2000 – 2005, finalna potrošnja bila je glavna komponenta agregatne tražnje u Crnoj Gori, i na nju je otpadalo, u prosjeku, 99,6% nominalnog BDP-a. U okviru potrošnje, domaćinstva su apsorbivala 73,8%, a na izdatke za opšte usluge, koje pruža državni sektor, i kolektivne usluge otpadalo je oko 25,8% BDP-a. S druge strane, bruto investicije (tj. grubi iznos investicija) apsorbivale su 19% BDP-a, a na eksternu komponentu agregatne tražnje (tj. izvoz) otpada oko 37,8% ukupnog nominalnog dohotka proizvedenog u Crnoj Gori.

U takvim uslovima uvoz je igrao fundamentalnu ulogu u zadovoljavanju agregatne tražnje, tako da je u prosjeku dostizao do 56,5% BDP-a. Kao posljedica toga, spoljašnji deficit Crne Gore porastao je na 18,7% BDP-a.

STRUKTURA AGREGATNE TRAZNJE (kao procenat BDP-a u tekućim cijenama)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Prosjek 2000-2005
Izdaci za finalnu potrošnju domaćinstava	70.0	75.0	80.9	74.2	73.1	69.9	73.8
Izdaci za finalnu potrošnju države	21.9	25.2	24.9	26.8	26.3	29.9	25.8
Izdaci za finalnu potrošnju	91.9	100.2	105.7	101.0	99.4	99.8	99.6
Bruto investicije u osnovna sredstva	16.9	17.5	14.6	13.3	17.1	18.0	16.2
Promjene u zalihama	5.5	5.9	4.1	2.1	-0.4	-0.3	2.8
Bruto investicije	22.4	23.4	18.8	15.4	16.6	17.7	19.1
Izvoz dobara i usluga	36.8	38.4	35.4	30.6	42.0	43.5	37.8
Uvoz dobara i usluga	51.1	62.0	59.9	47.0	58.1	61.1	56.5
Spoljnotrgovinski saldo dobara i usluga	-14.3	-23.6	-24.5	-16.4	-16.1	-17.5	-18.7
BRUTO DOMAĆI PROIZVOD	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

U periodu 2000-2005. godine, izdaci države bili su najdinamičnija komponenta tražnje, zajedno sa izvozom dobara i usluga (koje su rasle 19% odnosno 15% godišnje, u odnosu na prosječni porast u nominalnom BDP-u od 11,2%). Finalna potrošnja porasla je za 13,1% (14,5% neto imputiranih renti), a bruto investicije za 12,7%. S druge strane, uvoz je porastao za 15,3% u tekućim cijenama. Posljedica toga je da su ukupni resursi koji su na raspolaganju za finalne upotrebe (potrošnja, investicije i izvoz) porasli za 12,7%, a domaća tražnja (tj. potrošnja plus investicije) za 11,5% (12,4% ako se isključi imputirana renta).

Izdatak za potrošnju rastao je brže od BDP-a tokom 2001 - 2002. godine, a sporije, ili otprilike istim tempom, narednih godina. Dakle, potencijalna štednja, koja je bila na raspolaganju za investicije, porasla je u posljednjih nekoliko godina. Zapravo, izdatak za bruto investicije u osnovna sredstva porastao je četiri puta brže nego BDP u 2004. godini i 60% brže u 2005. godini, čime je potvrđeno značajno obnavljanje proizvodnih kapaciteta i druge infrastrukture u Crnoj Gori u posljednjih nekoliko godina.

Ipak, dinamika domaće tražnje bila je i dalje jača od domaće proizvodnje, uz izuzetak u 2003. godini, tako da je uvoz rastao brže od BDP-a tih godina, što je imalo negativan uticaj na trgovinski bilans Crne Gore.

DOPRINOS AGREGATNE TRAZNJE RASTU NOMINALNOG BDP-a (procentni poeni)

	2001	2002	2003	2004	2005	Prosjek 2000-2005
Izdatak za finalnu potrošnju	29.77	10.96	6.32	8.98	9.05	13.02
Izdaci za finalnu potrošnju domaćinstava	21.12	10.01	1.47	6.66	2.81	8.41
Izdaci za finalnu potrošnju države	8.65	0.94	4.85	2.32	6.24	4.60
Bruto investicije u osnovna sredstva	4.40	-2.14	0.14	5.64	2.41	2.09
Promjene u zalihama	1.69	-1.59	-1.79	-2.67	0.23	-0.83
Izvoz dobara i usluga	9.88	-1.29	-1.37	15.85	5.31	5.68
Uvoz dobara i usluga	-24.22	-0.90	7.71	-17.24	-8.30	-8.59
BRUTO DOMAĆI PROIZVOD	21.53	5.04	11.01	10.57	8.70	11.37
Domaća tražnja	34.19	6.62	4.91	12.76	10.11	13.72
Spoljnotrgovinski saldo roba i usluga	-14.34	-2.19	6.34	-1.39	-2.99	-2.91

U prosjeku, potrošnja domaćinstava i izvoz najviše su doprinijeli nominalnom rastu BDP-a (8,4 odnosno 5,7 procentnih poena). Međutim, doprinos potrošnje bio je stalno pozitivan tokom ovog perioda, dok je izvoz imao negativan uticaj na rast unutrašnjeg dohotka 2002. i 2003. godine. Izdaci države takođe su održavali BDP svake godine. Investicije su značajno doprinijele porastu BDP-a samo 2001. godine i u posljednje dvije godine, dok je smanjenje izdataka za investicije usporilo dinamiku nominalnog BDP-a za 2 procentna poena 2002. godine.

Trgovinski bilans usporio je dinamiku nominalnog BDP-a, osim u 2003. godini, čime se potvrđuje nedostatak domaće proizvodnje.

4.3. Poređenja na međunarodnom nivou

Sistem nacionalnih računa obezbjeđuje najtačniju i najpouzdaniju bazu podataka za vršenje ekonomskih poređenja na međunarodnom nivou, pošto su obračuni zasnovani na istovjetnom setu pravila za opisivanje ekonomije. Ipak, pri svakom poređenju među različitim zemljama, trebaju se uzeti u obzir nivoi razvijenosti statističkih sistema, institucionalne razlike, kao i različite valute i nivoi cijena.

Jedan od osnovnih i najčešće korišćenih indikatora ekonomskog razvoja jeste bruto domaći proizvod po glavi stanovnika. Idealno, on predstavlja ukupni iznos dobara i usluga koje prosječno proizvede svaki stanovnik zemlje. Ovim se indikatorom, za svakog građanina, mjere i produktivnost i robe i usluge raspoložive za potrošnju i štednja. U narednoj tabeli, svi podaci su izraženi u eurima da bi se poboljšala uporedivost rezultata.

BDP PO GLAVI STANOVNIKA U EURIMA

Država	2002	2003	2004	2005
Crna Gora ¹⁾	2208	2435	2684	2912
Albanija	1521	1622	1881	2095 ²⁾
Bosna i Hercegovina	1713	1794	1953	2100
Bugarska	2100	2300	2600	2800
Hrvatska	5500	5900	6500 ²⁾	7000 ²⁾
BJR Makedonija	1981	2025	2128	2296
Mađarska	6961	7376	8144	8815
Rumunija	2200	2400	2800	3700
Srbija	2242	2407	2643	2837
Slovenija	11866	12461	13146	13807
EU-25	21500	21800	22700	23500
EU-15	24500	24800	25800	26500

Izvori: Eurostat i državni statistički zavodi

¹⁾ Revidirani podaci

²⁾ Preliminarni obračun i prognoza

Tabela prikazuje da je 2002. godine, BDP po glavi stanovnika u Crnoj Gori iznosio otprilike jednu desetinu od prosjeka EU – 25, ali da je popravio svoju poziciju narednih godina i 2005. godine porastao na jednu osminu. U poređenju sa drugim zemljama bivše Jugoslavije, BDP po glavi stanovnika u Crnoj Gori je mnogo manji nego u Sloveniji (u 2005. godini za jednu petinu) i Hrvatskoj (oko 2,4 puta manji), otprilike je isti kao u Srbiji, a veći je nego u ostalim državama. Ipak, generalno gledano, jaz između najbogatijih i najsiromašnijih zemalja se vremenom smanjuje: u 2002. godini bio je oko 107% BDP-a EU-25 i pao na 104% 2005. godine. Ovaj dokaz je povezan sa procesom konvergencije privreda na Balkanu.

U svakom slučaju, strukture različitih ekonomija su ipak veoma različite, kao što se vidi i u narednoj tabeli.

STRUKTURA AGREGATNE TRAZNJE KAO % U BDP-u (average 2002 – 2005)

Država	Finalna potrošnja domaćinstava ¹⁾	Finalna potrošnja države	Bruto investicije	Neto izvoz
Crna Gora ²⁾	74.5	27.0	15.8	-18.6
EU-25	58.2	20.8	19.8	1.2
EU-15	58.2	20.8	19.6	1.4
Albanija	76.2	11.0	36.9	-24.1
Bosna i Hercegovina	91.5	23.5	20.1	-35.1
Bugarska	70.2	18.4	23.5	-12.0
Hrvatska	58.6	20.6	30.5	-9.7
BJR Makedonija	77.5	20.4	20.7	-18.6
Mađarska	55.0	22.5	25.1	-2.6
Rumunija	68.5	17.4	22.6	-8.5
Srbija	73.8	20.2	29.2	-23.2
Slovenija	55.2	19.6	25.3	-0.2

Izvor: Eurostat i statistički zavodi gore navedenih zemalja

¹⁾ uključujući neprofitne institucije u službi domaćinstava

²⁾ Revidirani podaci

Prije svega, u poređenju sa prosjekom Evropske unije, udio finalne potrošnje domaćinstava je manji u Sloveniji i Mađarskoj, a u Hrvatskoj je otprilike na istom nivou sa EU prosjekom. Međutim, udio ovih troškova u BDP-u je neobično visok u Crnoj Gori, kao i u većini drugih zemalja jugoistočne Evrope. Ako se pogledaju republike bivše Jugoslavije, procenat potrošnje u BDP-u je veći u Bosni i Hercegovini i Makedoniji nego u Crnoj Gori, dok je otprilike na istom nivou u Srbiji.

Što se tiče finalne potrošnje države, razlike između zemalja, koje smo razmatrali, manje su naglašene. Ipak, Crna Gora pokazuje najveće učešće potrošnje države u BDP-u, poslije Bosne i Hercegovine i Mađarske. Albanija je izgleda izuzetak u grupi zemalja jugo-istočne Evrope, pošto udio izdataka za finalnu potrošnju države u Albaniji iznosi samo 11%.

Obično je slučaj da je učešće bruto investicija u BDP-u relativno veće u zemljama u tranziciji, tj. preko 20%. Ipak, Crna Gora predstavlja izuzetak, pošto je prosječan udio bruto investicija u BDP-u, tokom posmatranog perioda, bio samo 15,8%, što je mnogo manje nego u drugim zemljama jugoistočne Evrope i mnogo manje od prosjeka u Evropskoj uniji.

Sve zemlje jugoistočne Evrope imaju spoljno-trgovinski deficit, za razliku od EU koja bilježi suficit. Visok spoljno-trgovinski deficit simptom je nemogućnosti ekonomija država da proizvedu određene robe i usluge: ta činjenica nužno povećava uvoz iz drugih zemalja, koji je u nedovoljnoj mjeri pokriven izvozom. Crna Gora ima veliki spoljnotrgovinski deficit, ali on nije veći nego u slučaju Albanije, Bosne i Hercegovine ili Srbije.

Stopa rasta BDP-a u stalnim cijenama takođe je različita u različitim zemljama.

REALNA GODIŠNJA STOPA RASTA BDP-A

Država	2002	2003	2004	2005
Crna Gora ¹⁾	1.9	2.5	4.4	4.2
EU-25	1.2	1.3	2.4	1.7
EU-15	1.1	1.1	2.3	1.6
Albanija	4.2	5.8	5.7	5.8 ²⁾
Bosna i Hercegovina	5.5	3.0	6.0	5.5 ²⁾
Bugarska	5.6	5.0	6.6	6.2
Hrvatska	5.6	5.3	3.8	4.3
BJR Makedonija	0.9	2.8	4.1	4.1
Mađarska	4.4	4.2	4.8	4.1
Rumunija	5.1	5.2	8.5 ²⁾	4.1 ²⁾
Srbija	4.2	2.5	8.4	6.2
Slovenija	3.5	2.7	4.4	4.0

Izvor: Eurostat i institucije za statistiku gore navedenih zemalja

¹⁾ Revidirani podaci

²⁾ Obračun ili preliminarni podaci

Realne stope rasta BDP-a u zemljama jugoistočne Evrope su, generalno gledano, veće nego kod zemalja Evropske unije. Ova činjenica nije konzistentna sa nižim početnim nivoom ekonomskih aktivnosti u zemljama u tranziciji, koje sada „hvataju korak“ sa bogatim zemljama. Rast se održava posebno značajnom unutrašnjom tražnjom za potrošnjom. I zaista, crnogorska stopa rasta bila je prilično skromna, ako je uporedimo sa drugim sličnim zemljama, posebno 2002. i 2003. godine, dok se rast ubrzavao 2004. i 2005. godine dostižući tempo Hrvatske, Makedonije i Slovenije.

5. Zaključak

U današnje vrijeme teško je zamisliti zvaničnu instituciju za statistiku koja ne obezbjeđuje državi, istraživačima, profesionalnim korisnicima i široj javnosti sistem nacionalnih računa. Nacionalni računi jedinstven su izvor informacija o ekonomiji i predstavljaju osnov za ekonomske analize i prognoze, javnu raspravu o ekonomskom razvoju i osmišljavanje, implementaciju i praćenje ekonomskih politika. Uz to, međunarodne institucije u velikoj mjeri koriste nacionalne račune da bi usaglasile svoje programe pomoći. Konačno, nacionalni računi su takođe od suštinskog značaja u pogledu budućeg pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji.

Da bi se zadovoljila sve veća tražnja za informacijama o crnogorskoj ekonomiji, nacionalni računi moraju biti kompilovani u skladu sa međunarodnim standardima utvrđenim kao SNA93 i ESA95. Usvajanje ovih standarda od suštinske je važnosti, kako zbog poboljšanja pouzdanosti obračuna, tako i zbog njihove uporedivosti sa drugim zemljama. Zbog toga sastavljanje nacionalnih računa predstavlja prioritet za svaki statistički zavod.

Pošto SNA93 i ESA95 zahtijevaju dostupnost statističkih podataka prikupljenih po međunarodno prihvaćenim definicijama, klasifikacijama i metodologijama, uspostavljanje i poboljšanje sistema nacionalnih računa takođe pretpostavlja i reformu nacionalnog statističkog sistema i njegovo prilagođavanje novim potrebama.

Ova statistička reforma istovremeno predstavlja "kulturološku" promjenu za mnoge profesionalne i povremene korisnike, naviknute na to da svoje analize baziraju na tradicionalnim statističkim indikatorima često povezanim sa zastarjelim sistemom računa koji se sastavlja po standardima društvenog proizvoda. Stoga je cilj ove publikacije da se pomogne široj javnosti da shvati barem okvir i glavne koncepte novog sistema nacionalnih računa. Naravno, nije nam namjera da ova publikacija bude priručnik, već više jedan vodič kroz definicije, klasifikacije i metode, koje se koriste u obračunu značajnih agregata kao što su BDP, sektorska dodata vrijednost, finalna potrošnja, investicije itd.

MONSTAT trenutno obezbjeđuje samo jednu podgrupu agregata predviđenih sistemom nacionalnih računa, uglavnom one koji se odnose na formiranje dodate vrijednosti, i u tekućim i u stalnim cijenama, i obračune finalnih izdataka. Indikatori koji se odnose na raspoređivanje dodate vrijednosti na ekonomske subjekte, koji učestvuju u proizvodnom procesu (radnici, preduzetnici, itd), još ne postoje. Zajedno sa obračunom tokova transfera iz i prema ostatku svijeta, mora se napraviti i detaljna analiza poreza, društvenih doprinosa, penzija i drugih socijalnih davanja. To su oblasti koje trebaju biti uključene u budući plan rada MONSTAT-a.

U svakom slučaju, treba uzeti u obzir da se nacionalni računi, kao uostalom i sve druge naučne oblasti, nikada ne završavaju, pošto je to proces akumuliranja znanja o nacionalnoj ekonomiji. Obično, taj proces obuhvata stalna poboljšanja dostupnih informacija, moguća poboljšanja metodologija i procedura i sl. Stoga, preliminarne obračune i revizije koje slijede, treba smatrati integralnim dijelom nacionalnih računa. Međutim, kao što smo naveli u prethodnom dijelu ove publikacije, revizije ne treba smatrati nedostatkom ovog sistema, već više jednom od njegovih jačih strana, pošto, kako stara indijska izreka kaže, mudar čovjek je jednostavno čovjek koji umije da prepozna svoje greške i ispravi ih. U svakom slučaju, obim revizija će se smanjivati paralelno sa jačanjem statističkog sistema Crne Gore.

Izdaje: Zavod za statistiku Crne Gore - MONSTAT
IV Proleterska 2, 81000 Podgorica
Tel: +382 (0)81 241 206
Fax: +382 (0)81 241 270
E-mail: statistika@cg.yu
www.monstat.cg.yu

Odgovorno lice: Ilija STANIŠIĆ, direktor

Publikaciju pripremile: Branka ŠUŠIĆ-RADOVANOVIĆ
Načelnik Odjeljenja makroekonomskih statistika

Snežana BOGOJEVIĆ
Viši savjetnik u Odjeljenju makroekonomskih statistika

Tiraž: 400

NAPOMENA

Ova publikacija pripremljena je u okviru grant projekta kojeg finansira EU i koji se pod rukovodstvom EAR-a sprovodi u cilju pružanja podrške Zavodu za statistiku Crne Gore – MONSTAT-u. Tehničku pomoć pruža Nacionalni statistički institute Italije – ISTAT u saradnji sa statističkim institutima Mađarske i Švedske. Međutim, za sadržinu ove publikacije odgovornost snosi isključivo MONSTAT i ista ni na koji način ne odražava stavove Evropske unije, niti Evropske agencije za rekonstrukciju.

Cilj pomenutog projekta je pružanje pomoći Crnoj Gori u primjeni standarda Evropske unije u makroekonomskim statistikama.

Projekat je fokusiran na usaglašavanje crnogorskog sistema nacionalnih računa, a posebno obračuna BDP-a, sa metodologijom definisanom u Evropskom sistemu računa (ESA95).

Pomenuti grant projekat, kojeg finansira EU i kojim rukovodi EAR, vrijedan je oko 0,5 miliona eura i traje ukupno 3 godine odnosno od 2005. do kraja 2007. godine.

CIP – Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње

330 . 342 : 338 . 22 | (497 . 16)

Економска слика Црне Горе : из угла националних
рачуна / [одговорно лице Илија Станишић ;
публикацију припремиле Бранка Шушић-Радовановић,
Снежана Богојевић] . – Подгорица : Завод за
статистику – Монстат, 2007 (Подгорица : АП Принт) .
- 49 стр. : граф. Прикази, табеле ; 30 цм

Тираж 400. – Биљешке уз текст.

ISBN 978-86-85581-27-4

а) Привредни систем – Економски процеси – Црна
Гора
COBISS.CG-ID 12330000